

कुमणचें औदार्य

कुमण नांवाचो राजा देखभर आपल्या दानधुरण्णाकडे कार घसिद्ध होता. त्याच्याकडे कोणी मित्रा बागायला आला तर राजा पात्र किंवा अपात्र याचा विचार न करता दान करीत असे. त्याचा हा स्वभाव त्याच्या मंत्र्यांना आवडत नसे, म्हणून त्यांनी कट करून राजाका पदच्युत करण्याचे ठरविले.

कुमण राजाच्या भाकड्या भावाला आपल्या मोठ्या भावाच्या वैभवाचा नेहमी हेरा वाटत असे. मंत्र्यांनी त्याला कटांत सामील करून घेऊन त्याका राज्य देऊ केले. फट यशस्वी झाला व भाकड्या भाज गादीवर बसला. मोठ्या भावाला आपला जीव वाचविण्यासाठी रानांत पळुव जावं लागले.

कुमणला आतां दोन्ही वेळने जेवण मिळणें देखील कठीण झालें. पण त्याचा

दानी स्वभाव बदलला नाही. कोणी येऊन त्याच्याकडे कोही नव्हे मागितली व ती त्याच्याकडे असली तर तो देऊन टाकी. कधी मागे पुढे पहात नसे.

भाकड्या भावानें व मंत्र्यांनी राज्य बळकावले, पण पजेचे हृदय पाहीज कळें छेकले नाहीत. प्रजा आपल्या जुन्या महाराजांची आठवण काढीत असे. पच्चा राजाचा आदर थोडा देखील करीत नसे. हे पाहून मंत्र्यांनी विचार केला की जुन्या महाराजांचा वध केल्याशिवाय पजेचे प्रेम मिळणें शक्य नाही. त्यांनी राज्यभर धंदी पिटविली कीं जो कोणी कुमणचे होके आपून देईल त्याका एक लाख रुपये वक्षीस म्हणून दिले जातील.

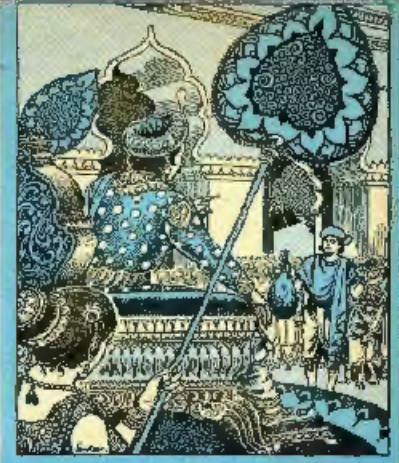
ही गोष्ट परदेशांतील एका कवीला माहीत नव्हती. तो कुमणच्या दरबारी मान

मिळवा म्हणून आला होता. रामांतून येत असतां एका झाडाखाली कुमण राजाला बसलेला पाहून त्याला आश्चर्य वाटले. म्हणाला—“महाराज ! मी आपल्याच दर्शनासाठीं आलों होतो. मी एक कवि आहे. आपणाला आपली कविता ऐकविण्याची इच्छा आहे.”

कुमण म्हणाला—“महाकवे ! मी आज राजभट होऊन या रानांत आयुष्य कंठित आहे. माझ्या भावानेंच माझ्याविरुद्ध बंड करून माझें राज्य बळकाविलें आहे. आतां मी कुन्हाळा काय देणार ? तरी मी एक उपाय सांगितों. माझ्या भावानें राज्यांत अशी घोषणा कदली आहे कीं जो कोणी माझे होके कापूस आणून देईल त्याला एक लाख रुपयांचें पक्षीस दिलें जाईल. ही तलवार घ्या व माझे होके कापूस वक्षीस मिळवा.”

ते ऐकून कवीचे हृदय कळकळून आलें. म्हणाला—“मी जरा काचि असेन तर तें पक्षीसच काय आपलें राज्य देखील परत मिळवून देईन.”

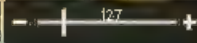
वेर त्या कवीनें कैलाशचे मूळ कापून आणून ते होचवातारलें दिलेल असें तासून

कोरून तयार केले. नंतर त्यांत त्यानें रंग माला. त्यानें तें कुमणच्या खोचामारलें तयार केले. तें घेऊन तो कुमणच्या भावाकडे गेला आणि म्हणाला—“महाराज ! मी गरीब बाळगण एक कवि आहे. कुमण महाराज कवींचा आदर करीत असत. आपलें दारिद्र्य दूर करण्याच्या हेतूनें महाराजांकडे गेलों होतो, आपले बडील धंभु मला रानांत भेटले होते. दान करण्याची शक्ति तेन्हां त्यांच्यांत कोठून असणार ? पण आपले शिर दिल्याने गरीब कवीला एक लाख रुपये मिळू शकतील असा विचार करून त्यांनी

Fullscreen

127

14 / 84

आपले शिर कापून दिले. ते मी घेऊन आलो आहे. मला माझे बक्षीस चावें.”

चाकद भाऊ आज पावेली मंथाच्या मलाने घात होता. एक कवीच्या तोंडून वहीक भावाच्या औदाय्याचे वर्णन ऐकून त्याला फार प्रभावित झाला. भावाची आठवण करून तो रडू लागला.

स्वावर कवि म्हणाला—“आतां रडून काय उपयोग ? गेलेला भाऊ परत का येणार आहे ?”

“मला हें राख नको. मंथाच्या हातचें बाहुलें होऊन जमणापेक्षां मरण आलेलें पत्करलें, प्रजेचा खाण रोज माझ्या कानावर बसत आहे. आज भावाचा हत्त्यास म्हणून लोक मला नाचें ठेवणार.” राजा म्हणाला.

“जर आपल्या भावाला पुनर्जीवित करून घ्यालिलें तर त्यांना राज्य घालू का ? प्रत्यक्ष

करून पाहतो.” कवीने विचारले. “अवश्य देईन ! कोणी दाखवता जिवंत करून !” असे म्हणत चाकद भाऊ कवीचे पाय पकडून रडू लागला.

“तर मग नळा माझ्या बरोबर रानांत. मी आपल्या भावाला पुनर्जीवित करून दाखवितां.” असे सांगून कवि कुमणच्या भावाला, रानांत कुमण होता तेथे नेऊन गेला.

कुमणला जिवंत पाहून चाकद भावाला भानेव झाला. त्यानें मानाचे पाय पकडून त्याची क्षमा मागितली. सेतेला माऊ जिवंत कसा झाला हें त्याला कळलें नाहीं.

त्यानंतर कुमण, त्याचा भाऊ आणि कवि राजधानीस परतले. कुमण पुन्हां राजा झाला. बंडखोर मंथांना राजांनं क्षमा केली आणि आपल्या दरबारांत कवीचा सत्कार करून त्याला निरोप दिला.

रुयमंतक मणि

द्वितीय अध्याय

दिशा फाकल्या सुवर्ण किरणे
व्यास जाहलीं अस्त्रप्रेतांत ।
सत्राजितनें रविरायाला
मयी पाहिलें स्वर्णरथांत ॥

दृशर होतां आदित्याचें
पुलकित झाले त्याचें अंग ।
होतां वृषी वनस्पतीचें
होतें पुलकित जेसे अंग ॥

भक्तीपूर्वक स्थानें केला
नमस्कार रविरायाला ।
“अथ जाहलीं प्रभो ! कवेनें
दर्शन दिलें भक्ताला ॥”

खट्वा रवि स्थित करुनी स्वाका-
“वत्स ! तुझी रे मिष्टा वृत्त ।
तुझा सारखा साधक विरळा
माघ अर्क पण तुझी अनन्य ॥

“माम तुला जें काय हवें तें
मागशील जें वैश्य मी ।
वेडेल तुज जो मान आणि धन
असा मणी ऐतों तुज मी ॥”

सत्राजित तें ऐकुनि चव्हा-
“तुस जाहलीं मन माझे ।
मनोकामना करिल पूर्ण मणि
वर्णु काय उपकार तुझे !”

निरोप घेउन रविरायाचा
धारण करुनी मणी शब्दांत
वरीं परतला सत्राजित ; पण
झाळा होता रवि मनांत ॥

तेज रुयमंतकमणिचें पाहून
विपले डोळे सर्वांचे ।
नागरिकांनीं खुब्या दिलीं
केले कौतुक पण त्याचें ॥

श्री. भास्कर आग्ने, देवगड

Fullscreen

127

18 / 84

माला कृष्ण तरि स्वस्थ बसेलच,
असे म्हणावे कसे कुणी ?
माहित सर्वां जन्मावाप्तुन
बाळ किती हें असे गुणी !

एकुण नव्हती चिन्ता स्थिरता,
तेवावा मणि कुठे कसा ;
राम उलटली फाळजीत त्या
लोहजत होता प्रभुन असा ॥

एक सत्यभामेक्या होती
तया काळजी लक्षाची ।
एकुळती ती मुलगी तिजवर
पडली पडो इच्छाची ॥

काळुन खुसपट आणिल निखिल
विश्व कोहिलरि बाळ उद्या ।
म्हणुन ठाविला सत्यधनु वर
कन्यादान तया करूं वर ॥

रघास स्वयंवरमणि हा ऐउन
केव्हा जपले कन्यादान ।

अनायास ही दोता येइल
होनि जगांतुन उद्या उज्जल ॥

निश्चय करुनी असा मनाची
म्हणे धाकट्या भावाला-
“पहा प्रसेना ! तुंवर मणि हा,
आवडला हा फार मला ॥

“खुशाल वावर कोहि दिवस ; पण
ठेव जपुन हा जरा वरें ।
मागुन शीन जरूर वाटती
कपट नाहि, कांगती वरें ॥

“सोनें येइल रोज तुला हा,
येत आ मला तें सर्व ।
खोल नेतिल डोळा खुकलुन
खु आपले रे सर्व ॥”

धारण करता मणी स्वयंवर
प्रसेन झाला अतिराग खूप !
नव्हतें माहित परेनु त्याला
आय कुळावर होतें खूप !

आग्निहोत्र

[६]

[चित्रसेन आपल्या बंनुबाबांबरोबर आपल्या राजपाळ्याकडे जात असतां उग्रकायें त्याला
बोकलून आणण्यासाठीं कांहीं राजमज्जा पाठविले. तेथें अमरपाल नव्याच्या अग्निहोत्रीतील
एक व्यक्तीची व त्याची ओळख झाली. आग्निहोत्रीतील होमिजपरी कांहीं माहिती त्याच्या-
कडून घिन घेताला मिळाली, अमरपाल एकाएकी आश्चर्याकडे पाहूं लागला. पुढे त्याचा-]

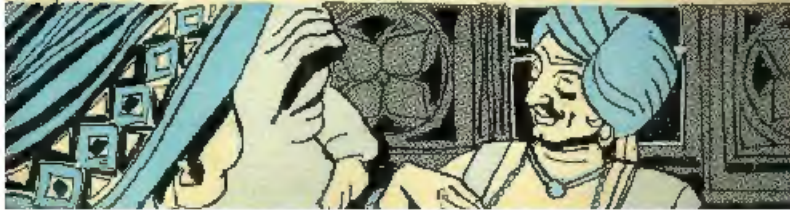
अमरपालाचें तें विचित्र वागणें पाहून चित्र-
सेनाला बोडें आश्चर्य वाटलें. उग्रकाय हाका
संतापला होता कीं रागासुल्लें त्याचें सर्व अंग
वरपर कोपत होतें. आपली गदा फिरवीत
रागाचें तो म्हणाला-“तुझें होकें फिरले आहे
वाटतें. हा गदेनें ते हुकत करूं का जरा !”

अमरपाल थोडा देखील न्याका नाही.
उजळ आश्चर्याने पहाव मोठा हंसला व

विशंत राहिली वसे समजूं नकोस ! त्या
भाववर्माचें नांव पुण्या माहीत आहेच. त्यानें
कपिलपुर काबीज केलें आहे. त्याच्या मदतीला
अग्निहोत्रीतील लोक येत आहेत. त्यांचे ते
मर्मकर फरी तुझ्या अंगाचे लवके तोडून
बोळ्याच वेळापूर्वी हुकून येले आहेत, हें
तूं विसरलास वाटतें !”

आपल्या अंगवर झालेल्या जखमा पाहून
हा आपली गदा उडवीत आहे हें बोळला-

“वाहोवा”

कला उमाझाळा वेळ लागला नाही. त्याने गदा उचलली व अमरपालावर धांवला, पण चित्रसेन मधे पडून जोरहून म्हणाला—
“उग्रसा! तू एवढ्यांत विचारास वाटते, तू काय वचन दिले होतेस ते!”

“हा नराधर, माझी दिंगळ उडवतो आहे नाही का...आची इतकी हिंमती!” उमाक्ष दोन थोडे चावून म्हणाला.

“मनुष्यांना तू उतका छुद्र समजून नकोस! हा आपली मदतच फीज, माझी खात्री आहे. वाहीवर तू काय वाटेक ते केले असतेस तरी मी मधे पडलो नसतो.” चित्रसेन म्हणाला.

Fullscreen 127

अमरपाल म्हणाला—“महाराज! आपण वचन दिलेत म्हणून मी द्यावावरून खात्री उतरलो व आपली तळवार सेनापतींच्या हाती दिली. माहीतर मी दोघां चौघांचा वळी घेतल्याशिवाय मरायला तयार झाले नसतो. या राक्षसांच्या हाती लागण्यापेक्षा मी आत्महत्या करून घेतली असती.”

“कवच, मी तुला वचन दिले होते की कोणी तुझ्या अंगाला हात लावणार नाही. पण तूच माझ्या प्रभूचे सरळ उत्तर देण्या-ऐवजी विचित्र शाये लागला आहेस तेव्हा मी तरी काम करे. तू सुद्धा कवच केल्याप्रमाणे वागायला हवे.” चित्रसेनाने तितक्याच कडक आवाजात उत्तर दिले.

“क्षमा करा, महाराज! या क्षणापासून मला आपला एक सेवक समजा. राजद्रोही नागवर्माविषयी अभिमान बाळगण्याचे मला भिन्नकुल कारण नाही. अग्निहोपांतल्या त्या शत्रु तुल्य माणसांविषयी माझ्या मनांत कधीच आदर उत्पन्न झाला नाही. नागवर्माच्या भीतीनेच मला त्यांच्या बाजूने युद्ध करावे लागले.” अमरपालाच्या आवाजात विनम्रता होता.

“तू म्हणतोस ते सर्व खरे असेल तर तुला जे काही माहीत आहे ते सर्व सांगून

टाक. धवलगिरीवर नागवर्माने स्वारी केली आहे. त्याच्याबरोबर त्या भयंकर पक्ष्यांवर चमन वेणारे लोक सुद्धा असतील का?” चित्रसेनाने विचारले.

“अशक्य नाही. कारण कविलपुरा-नजीकच्या जंगलात सुनारें शेंभरावर ते पक्षी व त्यांच्यावर स्वारी करून वेणारे ते लोकहि कपून नसलेले आहेत. अग्निहोपांतिक काहीं लोकांना विकत घेऊन नागवर्माने आपल्या पदरी नोकरीला ठेवून घेतले आहे. म्हणून ते त्याला मदत करतात.” अमरपाल म्हणाला.

“या भयंकर पक्ष्यांना डार करणारा काहींतरी सोपा उपाय असेलच की नाही?” उमाक्षाने विचारले.

“को नाही? आहे. त्यांच्या चोंची व नखांपासून स्वतःचा वांचवितां आले तर त्यांच्या माना कापतां येतील. त्यांच्या माना व इतर पक्षांच्या माना यांत काही फरक नाही.” अमरपाल म्हणाला.

“ठीक.....पाहातो!” असे म्हणत उमाक्ष मोठ्याने हसला. तो पुढे म्हणाला—“सा खेपेस ते पुढां आले म्हणजे शककाचा मी समाचार घेतां.”

इतक्यांत काही राक्षस आणि लोक धांवत ओरडत आले आणि म्हणाले—“महाराज! अनर्थ झाला!”

चित्रसेनाला नाटले, पुढां काही तरी नवीन शस्त्रगड किंवा संकट आले आहे.

लोक म्हणाले—“महाराज, आम्ही आपली सुरे चरायला घेऊन गेलो होतो तेव्हा त्या भयंकर पक्ष्यांनी आमच्यावर स्वारी केली. कित्येक सुरे व माणसे ते उचळत घेऊन गेले. आम्ही थोडे जणच वांचलो आहो! तुम्हांला ही बातमी सांगला. वांचवा आम्हांला व आमच्या गुरांना.”

उम्राळाकडे जे राक्षस आपले गान्धारें घेऊन गेले होते ते सरोवरीं मुरें व मगसैं चोखन आणायला म्हणूनच गेले होते. एव त्याच वेळीं अमित्रीपांतील लोक आपल्या भयंकर पक्ष्यांवर वसून जाल्यासुल्लें त्यांना धाकून मळून जावें लागलें होतें.

“चित्रसेन! मग या भुरग्यांच्या राक्षसांनीं जाळें वा का !” उम्राळानें विचारलें.

पण त्याच्या शब्दांत उत्साह दिसला नाहीं.

“न ब्राह्मण यसें चालेल ! येलेच पाहिजे. हे दुष्ट लोक मजला असें सतावून सोडीत असतां आपण स्वतःला राजा म्हणवून घेऊन

त्यांचे रक्षण न केले तर कसें चालेल !” चित्रसेनानें विचारलें.

चित्रसेन जेव्हाच निकटवर्त लोका गान्धारें घेऊन आले होते त्या विरोधा निघाला. उम्राक्ष सुद्धां बरोबर निघाला. म्हणाला—

“आज त्यांची चांगली खोड मोडतो मी.”

सर्व लोकां काहीं वेळ झाडींतून बाळत होते. अमरपाला बोव्या वेळानें पुढें येऊन म्हणाला—“महाराज ! एक विनंति आहे. आतां पावेतों अमित्रीपांतील ते लोक निघून गेले असतील. ते गेले नसले तरी आपण त्यांच्या अंगाळा देखील हात लावूं शकणार नाहीं. त्यांच्या बाजूनें ते मर्येकर पक्षी असे पर्वत त्यांना सवोरासमोर बुद्ध करून बुद्धांत जिकणें अवश्य आहे.”

उम्राक्ष दुजोरा देत म्हणाला—“चित्रसेन ! अमरपाला म्हणतो, ते खरे आहे. बाई करून काच सांगणार नाहीं. राजी बडलेले कांड वू किररला नसकीरच.”

दोघांनीं असें म्हटल्यावर चित्रसेनानें विचार केला, एकदमालेंच हड्ड भरून वसण्यांत अर्थ नाहीं. खडकावर डोकें आपटल्यानें का कधीं यश मिळतें. नें रुगनयाचें तें विचार पूर्वक केले पाहिजे. आपण हड्डानें बुद्ध

केले तर आपलेच लोक मरतील. नागवर्मा वृक्षगिरीचे राज्य कापीत करून घेतल्यावर माझ्या राज्यावर देखील स्वारी केल्याशिवाय राहिल का !

चित्रसेन काय करावें या विचारांत पडला होता. पण अमरपालानें पुढें येऊन म्हटलें—

“महाराज, मी आपला एक इमानदार व स्वामिभक्त नोकर आहे. आपण मला आगींत किंवा विहिरींत उडी टाकायला सांगाळ तर मी हंसत खेळत उडी टाकीन. पण मी एक सूचना करीत आहे. तिचा विचार करा. आपण सर्वजण विकून मर्दन कोहीतरी करून कपिनपुरावची ह त्यांना त्या राहुच्या बांधव्या आहेत व धिगर उभारले आहे त्याचा नाश केल्या पाहिजे. त्यानें र राधाचें कपडे घासन केव्हाच्या या लोकांचा नाश करणें अवश्य नाहीं.”

“तुं म्हणालास मीं संभरावर ते पक्षी आहेत. त्यांना मारणें म्हणजे श्टा आहे का !” चित्रसेनानें शंका केली.

“त्या पक्ष्यांना ठार करायला मी एक उपाय सांगतो महाराज !” अमरपाल म्हणाला.

“काय उपाय आहे, ऐकूं दे तरी !” चित्रसेन म्हणाला.

उम्राक्ष दोघांचे बोलणें लक्षपूर्वक ऐकत होता. काय उपाय आहे, हें जाणण्याची उत्सुकता त्याच्या मनांत सुद्धां होती. म्हणाला—“अमरपाल ! बोल, काय उपाय आहे !”

अमरपालानें एकदां रागातें उम्राक्षाकडे पाडिलें. कारण उम्राक्षावरून त्याचा राग अजून कमी झाला नव्हता. नंतर चित्रसेनाकडे वळून म्हणाला—“महाराज, कपिलापुरा- नजीकच्या रात्रांत काहीं मर्येकर पक्षी त्या लोकांनां ज्वाणून टाकले आहेत, हें मी आक्याला सांगितलेच होतें. ते पक्षी

मोठ्ठोटा पित्र्यांत बंद आहेत. त्यांच्या पायांत मोठमोठे साखळदंड बडकवून ते पित्र्यांच्या खांब्याला बांधलेले आहेत. त्यांच्याकड सारी करणारे लोक राहुच्या बांधून त्यांना रहात आहेत. ते पक्षी पित्र्यांत बंद असल्याचा त्यांना मारले पाहिजे.”

“तू म्हणतोस ते ठीक, पण कसे मारायचे हाच तर प्रश्न आहे?” चित्रसेनाने शंका केली.

“महाशंज, मी एक उपाय सुचवितो. त्यांना.....” अमरपाल चित्रसेनाच्या कामांत काहीतरी सांगणार होता. परंतु

तेवढ्यांत समोरच्या झाडीच्या पक्षीकडून ओरडा ऐकू आला. चित्रसेन, उभास व त्याचे अनुयायी त्या वाजूला पोचले. पण थोड्या वेळाने थांबले. कारण झाडीच्या आड मैदानात त्यांना एक भयंकर दृश्य दिसले.

ते भयंकर पक्षी गुरांदोगांना, मेंढगांना व त्यांच्या गुराळरांना व घनगरांना उचलत घेऊन चालले होते. भारी विटा गिपाडे कोबडीच्या पिठांना जशी उचलून नेते तसेच त्या असहाय गुरांदोगांना ते पक्षी उचलून नेत होते. ते दृश्य स्वयंसेना म्हणून चित्रसेनाने डोळे मिटून घेतले. काही गुरांसी त्या स्मितीं-हि शींशीने त्या पक्ष्यावर व त्यांच्यावर वसून येणाऱ्या लोकांवर नार करीत होते. जगावर शंभरून सैरावैरा पळत होती. त्यांचा कोणी वाकी नव्हता.

ते भयंकर दृश्य पाहून चित्रसेनासारक्या शूरवीरांना लुका कापरे सरले. उभासाची तर बोवडीच वळली. पण त्याचे राससी रक्त स्वबळले व तो आपली गदा फिरवीत पुढे जाऊ लागला. पण चित्रसेनाने त्याला गप्पच अडविले. म्हणाला—“आतां जाऊन काही उपयोग नाही. तुला त्यांनी पाहिले

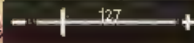

बांदोबा

Fullscreen

127

26 / 84

तर तुं व तुझ्याबरोबर आम्हा सर्वांना मरावे लागेल. म्हणून पाहिजे काहींच करून भागणार नाही. ते पक्षी येथ्यावर जखमी झालेल्यांना घेऊन जाऊन आपण त्यांची सेवा शुश्रूषा करू या."

शेव्हा वेळाने अग्निद्वीपवाले आपापल्या बाह्यावर नसून निपून गेले. ते उघडी भाऊ झाल्यावर चित्रसेनाने अनुयायी व राक्षस बायाळ लोकांच्या सेवेला धांवले. उपास यात्र हात हात होऊन एका झाडाच्या बुंध्याला येऊन बसून राहिल. तो चित्रसेनाला म्हणाला—“आजपर्यंत मी ही काय वस्तु असते हे मला माहीत नव्हते. वण जाऊन हे भयंकर द्रव्य पाहून माझा भीम मुळी खचला आहे. या दुष्टाचा नाश करणे तर दुर्वा. आपले रक्षण करू करून ध्याये हाच प्रथम माझा सनोर आहे!"

चित्रसेनाने अमरपाला विचारले—“अमरपाल! तू उषाय सांगणार होनास ना, या लोकांचा आणि त्यांच्या भयंकर पक्ष्यांचा नाश करायला."

“ते भयंकर पक्षी ज्या विजयांत आहेत त्यातच त्यांचा जीव केला पाहिजे आणि त्याला एकत्र एक उपाय म्हणजे.... विजयांत आग लावणे." अमरपाल म्हणाला.

“आग लावणे म्हणजे गप्पा आहेत का?" चित्रसेन म्हणाला.

“काही अक्षय नाही. महाराज माझ्या वरोबर चारपांच सैन्यांना पाठवा. मी कपिल-पूरच्या राबोत जातो. तेथील पाहारेक्यांच्या डोक्यांत घुळून फेकून सर्व काम उरकून घेतो. सर्व पक्षी जिवंत जाले गेले नाहीत तर मी नांवाचा अमरपाल नाही." अमरपालाने प्रतिज्ञा केली. (पुढील गोष्ट पुढील अंकां)

पद्मावती नाथन नगरीत देवरात व श्रीवस्तु पद्मरी मंत्री म्हणून काम करू लागला आणि श्रीवस्तुची नेमणूक पद्मावतीच्या राजाच्या दरबारी मंत्री पदावर झाली. देवरातला एक मुलगा झाला. त्याचे नांव त्याने नाथन असे ठेवले. श्रीवस्तुला मुलगी झाली. तिचे नांव त्याने मालती असे ठेवले.

देवरातला आपल्या लहानपणची आठवण होती. पण त्याने विचार केला की मुल-मुलीच्या नतानेच आ गोष्टी झालेल्या वया. त्यांनी परस्परांना पहाने व त्यांचे परस्परांवर

पेम असले तर विवाह करावा. आ हेतूने त्याने आपल्या मुलाला तर्क बघितला अभ्यास करण्यासाठी म्हणून पद्मावती नगरीस पाठविले. त्याच्याबरोबर त्याचा बालमित्र मकरंद व सेवक कलहंस हे देखील गेले.

नाथन पद्मावती नगरीत मंत्र्यांच्या परा-समोरूनच जात येत असे. एकदा सध्यांत मालती उभी होती व नाथन बालमित्र मकरंद व कलहंस यांच्याबरोबर पोळ्यावरून जालला होता. परस्परांच्या नजरा मिळल्या व परस्परांवर परस्परांची मने बसली.

मद्यंतिका नांवाची मालतीची एक मैत्रीण होती. तिचा भाऊ मंद हा राजाच्या पदरी नोकरी करीत असे व त्याने राजाची मर्जी सर्वकारे संपादन केली होती. मद्यंतिकेला पद्मावतीबरोबर नाथनचा मित्र मकरंद याचे तिच्यावर मन बसले.

सौ. गंगदेवी आपटे

Fullscreen

127

X

◀

⋮

▶

28 / 84

नंद ज्याने मारुतीच्या मानाने फार मोठा होता. रंगारूपाने पण वेताचाच होता. मग मुरिवसुला त्याच्याशी आपल्या लाडक्या लेकीचा विवाह करून देणे कावे आवडेल ! नासिबाय त्याने त्याचा मारुमित्र देवरात थाका लहानपणी श्वसन दिले होते ते त्याला मोठ्याने लायणार होते. परंतु राजाची इच्छा म्हणजेच आज्ञा. राजाच्या मर्जीविरुद्ध काम करणे बरोबर नाही असा विचार करून त्याने होकार दिला.

ही गोष्ट व्यर्थतत्त्व कामंदकीला कळली. तिने आपली छिप्पीप बुद्धिरक्षिता हिला बोलावून सांगितले की मारुती-माधव यांचे परस्परांवरील प्रेम वाढत राहील यासाठी कांहीतरी उपाय कर. दोघ परस्परांच्या प्रेमनेषणांत बांधकी गेल्यावर जखमेव देखील त्यांची ताटातूट होऊ देणार नाही या विचाराने तिने बुद्धिरक्षितेला नेमले होते. एकडे मारुतीने माधवाला पाहिल्यापासून त्याला आपले मन वेडून टाकले होते. नेहमी त्याचाच विचार तिच्या मनाव येत असे. एकादा तिने कल्पनेने माधवाचे रूप आठवून त्याचे एक चित्र काढले. लवंगिका नांवाची तिची एक मैत्रीण होती. तिने हे

चित्र माधवकडे पोचविण्याचे काम कामंदकीच्या सेविकेकडे सोपविले. माधवचा सेवक कलहंस याचे या सेविकेवर प्रेम होते.

एकदा मम्मथोत्सव झाला. माधव मकरंद-करोबर उद्यानात आला. तेथे तो एका अशोक वृक्षाच्या छायेत बसून फुलांची माळ ओवीत होता. त्याच्या कांदी वेळ त्याची मारुती आशल्या हल्लींबरोबर मम्मथाच्या देवाळ्यात गेली होती. ती परत आली ती त्याच जागेची आली. तिला पाहून माधव थोडा लाजला व माळ थोडी बाकडीतिफडी ओवू लागला. माळ ओवून शास्त्रावर त्याने ती आपल्याच गळ्यात घातली. इतक्यांत मारुतीचा हत्ती आला व ती त्यावर बसून निवून गेली.

परंतु मारुतीची लावणी मैत्रीण लवंगिका फुले तोडण्याचे मिश्र करून तेथेच थांबली. ती माधवजवळ जाऊन 'ह्याली'—'तुमच्या गळ्यातील ही माळ किती सुंदर आहे ! माझी मैत्रीण मारुती हिला अशी माळ फार आवडते.' तिचा हेतु न कळल्या इतका माधव थोडा नव्हता. त्याने गळ्यातली माळ काढून लवंगिकेला दिली.

लवंगिका निवून गेल्यावर मकरंद माधवला शोबीत तेथे आला. माधवने मारुतीची

दृष्टादृष्ट झाल्याचे तांगून तिच्या मैत्रीणीबरोबर माळ पाठविल्याची गोष्ट पण सांगून टाकली. तो म्हणाला—'माझे मारुतीवर इतके प्रेम असले तरी तिचे माझ्यावर आहे की नाही, कोण जाणे ?' इतक्यांत कलहंसाने एक चित्र आपल्या मासकाला आणून दिले व ते मारुतीनेच फाडलेले आहे, हे देखील सांगितले.

चित्र पाहल्यावर मारुतीचे सुद्धा आपल्यावर प्रेम आहे हे माधवला कळले व त्याच्या मनावे सभावान झाले. मकरंदने सुचवल्याप्रमाणे त्याने मारुतीचे चित्र त्या

चित्राच्या बाजूला काढले व त्याच्या खाली एक श्लोक लिहिला. त्याचे सादर्य असे आहे—

“माळतीला पाहून मला जितका आनंद झाला तितके छुस दुसरी कोणतीही कष्ट पाहिल्याने मिळाले नाही.”

तितक्यांत कलहसाच्या प्रेमिकेने येऊन ते चित्र घेतले व ते रुग्णिकेला नेऊन दिले.

माषकने ओपलेली माळ आणि तिने काढलेल्या त्याच्या चित्रा सोबती त्याने काढलेले तिचे चित्र माळतीकडे पोचते झाले. अर्थात माळतीच्या मनांत माषवविषयी प्रेम

द्विगुणित झाले. पण त्याच वेळी तिच्या प्रेमाची परीक्षाच जेण्यासाठी जणु काही कामंदकीने येऊन सांगितले की राजालेने माळतीचे लग्न नंदरुी ठरले आहे. माळतीवर तर आकाशच कोसळले. परंतु कामंदकीने तिची समजूत घातली की क्षत्रिय कुळांत मांषव विवाह मान्य आहे. राजाच्या आसेचे पालन होण्यापूर्वी तसे लग्न जरकून टाकले की झाले.

कामंदकीने त्यासाठी आवश्यक मयल पण सुरू केले. दिने संकराच्या देवळांत जुहपाआड माषबला लगे रहावयास सांगितले व स्वतः माळतीकरोबर एका शिलेवर बसून माषबावर तिचे किती प्रेम आहे या विषयी विचारले लागली. माळतीच्या तोंडून तिचे आपल्यावर प्रेम आहे हे ऐकून माषबला फार आनंद झाला.

परंतु इतक्यांत दुखून ओरडा ऐकू आला. माळतीची सखी व नंदची बहीण मदयंतिकेवर एका वाघाने झडप घातली. मदयंतिका झडपा आड गेल्याने वाजली. त्या बाजूला माषव पावला. परंतु मकरंद त्याच बाजूने प्रथम आला व त्याची वाघाशी झुंज सुरू झाली. वाघाला ठार करून तो स्वतः बेशुद्ध होऊन जमिनीवर

पडला. त्याला बेशुद्ध स्थितीत पाहून व त्याच्या अंगांतून रक्ताच्या बारा बहात असलेल्या पाहून माषव देखील बेशुद्ध होऊन पडला.

आपापसा धियकराला बेशुद्ध स्थितीत पाहून मदयंतिका व माळती घाबरून गेल्या. परंतु कामंदकीने मंत्रबलेले पाणी शिंपवून दोघांना शुद्धीवर आणले.

इतक्यांत मदयंतिकेकडे येऊन एका नोकराने सांगितले की तिचा भाऊ नंद आच्याशी माळतीचे लग्न ठरले आहे व त्यासाठी मुहूर्त देखील ठरला आहे. आपली मैत्रीण आपली बहिनी होणार हे ऐकून मदयंतिकेला परमानंद झाला.

पण साचन राज हताश होऊन बसला. शोमिनीने त्याला वीर विला आणि सांगितले की दुष्टाशीच माळतीचे लग्न होणार. पण त्याच्या मनाचे समाधान होईना. तो जिवाला काढाळला आणि जमिनीसारखा स्मशानांत हिंडू फिंकू लागला.

त्या स्मशाना शेजारीच शक्तीचे देवालय होतें. त्या देवळांत अधोरधंट नांवाचा कापालिक आपल्या कापालकुंडळा सामक शिध्नेकोर शक्तीची उपासना करीत होता.

देवीला प्रसन्न करून आपली साधना पुरी करण्यासाठी एका सुंदर कन्येचा पळी दिला पाहिजे असे सांगून त्याने कापालकुंडळेला पाठविले. ती मंत्रबळाने माळतीसच येऊन आली. त्या वेळी माळती आपल्या परी एकटी होपलेली होती.

अधोरधंट कापालिकाने माळतीचा बघ करण्यासाठी सर्व तयारी केली. आता आपला वध निश्चित होणार हे कळल्यावर माळती आई, कामंदकी व सखी लवंगिका यांचे नांव घेऊन मोठ्याने ओरडली—“वांचो !” ती आज्ञा स्मशानांत भरकत असले माषवच्या

काही पडला. तो धावत धावत देवळाकडे
जाला त्याला पाहून मालती घांवून गेली
ह त्याला बिलगून जोरडली "बायबा,"
त्या फेळीं अचोखेट कुन्हाड घेऊन
मालतीला मारण्यासाठी उभा होता माधवने
त्याच्या हातातली कुन्हाड हिसकावून घेऊन
तिने त्याचाच अंन केला त्याच वेळी
मालतीचा प्रोध काढीन इतर लोक देखील
तेथे येऊन पांचले व मालती वस्त्ररूप बसो
घेऊन पोचली

कपाळकुंडला मंत्र शक्तीने अदृश्य झाली
व पळून गेली परंतु गुरूचा वध करणाऱ्या

माधवशी तिथे हाडवैर झाले, तिने मूढ
ध्यायने मनाशी ठरविले.

सिक्कडे राजवाड्यात नंबाच्या लक्षाची
तयारी चालू होती नवरदेव समुत तयार
होते. नवरदेवाची स्वारी घोड्यावर बसून
निवाली त्यापूर्वी कामंदकी मालतीच्या
आईकडे जाऊन म्हणाली "बघूला लक्षापूर्वी
ग्राम देवाच्या दर्शनास गेलें पाहिजे, तंथूनच
तिला वधूवर्षे नेसवून मी घेऊन येते." असें
सांगून ती मालतीला घेऊन देवळाने गेली
तेथे पूर्वी उरल्याप्रमाणे पाषाण व त्याचा
मित्र मकरंद जाऊन बसले होते. उरल्या
प्रमाणे राजाने वधूवर्षे व आभूषणे देवळांत
पाठवून दिली.

कामंदकीने देवळांत मालती माधवाचा
लक्ष समारम उरून घेतला व त्यांना तिच्या
विहारांत निवून जायला सांगितले. नंतर
असेहि सांगितले की मकरंद व मदयंतिका
बोळ्या वेळाने निजडेव येतील.

नंतर कामंदकीने वधूवर्षे व जाणू
पर्णे मकरंदला देऊन झाला वधूचा
वेष करून जायला सांगितले व सर्व
मिळून लवंगिका बरोबर घेऊन भुरिवसूच्या
घरी गेली.

मालतीच्या वेधात आलेल्या मकरंदशी
नेत्रा विवाद झाला कामंदकीने कोणाका
हे कामंधान करुं नये यास ही सर्व काळजी
घेतली. नंद आपल्या नवमेवरीवर राजन
गजान आपल्या घरा येला

रात्री एकतांवे नंद आपल्या वायकोणीं
गाढशाड वोट लागला पण तिने हात
सिद्धकारक्यामुळे त्याला वाटले बापाची
काहावलेली मुक्ती आहे हक्क हक्क
ठीक होईल असा विचार करून तो
निवून गेला

रात्री सामुद्र झाल्यावर कामंदकीची
शिष्या दुर्धिरक्षिना व लक्ष्मिका दोघी हळूच
मदयंतिका लागी करून विहारांत बोलावून
घेऊन गेल्या अर्थातच घरोघर मकरंद वण
ली वेधांत होता वाटेत झिज करुं कों
तिच्या भावशी मालतीचे लक्ष झाले नसून
तिचा धियकर मकरंद याचे झाले होते

मकरंद ली वेधात व निघी नैर्झिणी
विहाराकडे जात असता वोट राजाचे
शिपाई त्यांना भेटले व त्यांनी मकरंदाला
संदेहास्पद व राणुकीवरून घडून गेले. बुद्धि
रक्षिता मदयंतिका व लक्ष्मिका कितरीत्य
सिमूढ स्थितीत जागच्या जागी उरल्या असता

माधवचा नोकर कळईस त्यांना घेऊन भेटला
व त्यांना मालती माधव जेथे लपून बसली
होती तेथे घेऊन गेला.

मकरंदला राजाने किपारं बळून घेऊन
जात आलेन हे ऐकून माधव त्याच्या रक्षणा-
साठी निवून गेला

इकडे मालतीला एकटी पाहून कपाल-
कुंडला मंत्रवळाने तिला घेऊन गेली व
थीक्षेळच्या मार्गावे जाऊ झाली. गुरूचा
वध कथाव्यावर मूढ उग्रवर्णासाठी ती
संचीच पहात होती. मदयंतिका वगैरे तिला
जोषीत होत्या.

मकरंदने स्वतःचा सोबबून येण्यासाठी संधी साधून राजाच्या शिवायाशी व्रत पुढे सुरू केले. छुदैवाने त्याच वेळी माघव देखील वेळन पांचला, आतां मारामारीला चांगलाच रंग चढला. राजा दुखत हे सर्व पहात होता. मकरंदने नंद आळतीचा विवाह मोडण्यासाठी विज्र घातले या गोष्टीचा त्याला फार राग आला होता. पण दोघां तरुणांना शौर्याने लढत असलेले पाहून त्याला फार वादळ झाले. स्वार्थ त्यांना सोळावून त्यांचे कुळगोत्र विचारून त्यांना आदरपूर्वक सोडून दिले. दिवे आनंदाने परत विहारत आले. तेथे मदयंतिका होती. पण मालती नव्हती. माघव क्षामडकीकडे गेला. पण ती देखील भेटली नाही. तो मतिभ्रष्ट होऊन वेळ्याधारस्त राजांच्यात पळु पड्यांना व शाका मुड्यांना ^१ मालतीला कोणी पाहिलेले का ^२ असे विचारीत हिंडू लागला

मित्राच्या यत्नांनी ही स्थिति पाहून मकरंद देखील आपल्या कल्याणे ठरवून गिरिशिखरावर चढू लागला. छुदैवाने कपालकुंडलेला सौदामिनी बांबाची योगिनी भेटली. ही सौदामिनी कामवकीचीच शिष्या होती. तिने आपल्या मंत्र बळाने कपालकुंडलेचा पराभव केला व मालतीला वाचविले. मकरंद गिरिशिखरावर चढत असलेला तिचा दिसला. तिने मालतीची खुशाली कळवून त्याला पण वाचविले. नंतर तिनेच मालती माघवाशी नेट कापून दिली. सर्व गोष्टी कळल्यावर राजाने मालती माघवाच्या विवाहास होकार दिला. मकरंद मदयंतिका व कलहंस आणि त्याची प्रेमिका यांचा विवाह देखील एका मोडवात वाटा-मादाने साजरा झाला. वेवरात व मृतिवसु यांना त्याचे सारक्याच स्वरूपाकार झालेले पाहून, आनंद झाला.

* सुतांची घंटा *

फार पूर्वी चीन देशांत गोन भाऊ रहात होते. ते दोघे सुरुले भाऊ होते, पण दोघांच्या स्वभावत मान फार करक होता मोठा स्वभावाने दुष्ट व लोभी होता व भाकटा सरल व उदार. बडोळ वारल्यापरोवर बडीळ भावाने बडिलाजित संपत्ति आपल्या नांवी करून घेतली. भाकट्या भावाने त्या बिकड कांहीं कले नाही. तो गांवकऱ्यांना होईल ती मदतच करी. नेहमी मेहरत करी व जी मजुरी मिळ तीवर आपला बंदर निर्वाह चालवी एकदा त्याला साखरेचा पाक एका गांवाहून दुसऱ्या गांवी नेण्याचे काम एका श्रीमंत गृहस्थाने दिले. वाड डोंगराळ होती. पाकस पडत होता म्हणून पडोपदी गाम बसवत होते. सरी पाकटा भाऊ चकड ठसे राहिले आणि साखरेचे पापुदरे काळजीपूर्वक चाळत होता परंतु एका

जागी त्याचा पाय घसरलाच. तो व पाक आलेली दोन भडकी त्याच्यापरोवर एका खड्ड्यांत पडली. तो पाकांत न्हाऊन निघला पाक वाळून त्याचे अर सर्व जंभावर बिकडून पडले. त्याला उठतां देखील येईना. त्याने विचार केला, आतां आपल्याची दोरी खुंटलीच. तरी देवावर भरोसा ठेवून विचारा पडून राहिला. तितक्यात तेथे कांहीं भुने जाली सुतांचा सरदार भाकट्या भावाला पाहून आपल्या सगळी सुतांना म्हणाला “भरे! हा पहा साखरेचा पाहुला. केवढा मोठा वाडे.” मुनांनी आनंदाने नाचत त्याला उचकल आपल्या पुढेत नेले व त्याला एका मोठ्या शिल्लेवर ठेविले. नंतर वारी बाजूला धोळका चकड ठसे राहिले आणि साखरेचे पापुदरे काढून खाऊ लागले

काही वेळांनी भुतांचा नायक ओरडून म्हणाला "पुढे आता. एकाच दिवशी जाऊन साखरा खात्री तर पोटभर जेवण घेता खाणार नाही. थळा खाऊन पिऊन मग खेळायला जाऊं."

चाकटा भाऊ ते सर्व ऐकत स्वस्थ पडून होता कारण हालचाल केली तर ने आपल्याला ठार करून लाऊन टाकतील हे त्याला माहीत होते.

भुताच्या नायकाला दोन शिमें होती. त्याने एक जादूची घंटा बाळवल्याबरोबर त्याच्या पिंप्याचे चिरनिराळे पदार्थ त्याच्यासमोर हजर

झाले. भुतांनी मिटण्या मारीत पोटभर जेवून घेतले. नंतर एका जागी ती घंटा ठेवून उठता मारीत व ओरडत तीं गुहेबाहेर निघून गेली.

चाकटा भाऊ हे सर्व पहात पडून होता सुते निघून गेल्यावर व जवळचे सामसून झाल्यावर त्याने घंटा उचलून घेतली आणि गुहेबाहेर पाय काढला. वाटेत काही बिभ आले नाही व तो सरळ घरा गेला आणि घंटा एका जागी लपवून ठेवून विली. काता त्याला पोटा पाण्याची काळजी उरली नाही. थूक लागली की जादूची घंटा वाज- वावी व समोर वचपकाशांचीं ताटे वाटून येत

थ कटा भाऊ सुखाने दिवस काढू लाग- लेला पाहून मोठ्या भावाला हेबा धाटू लागला. त्याच्या नायकोच्या पोटात तर गोळीच उडली. ती नवऱ्याला म्हणाली 'तुम्ही कोठून तरी चोरीचा भाऊ घेऊन आली आहे. नाहीतर या भिकारक्याकडे हा पचपकामे काढून आली ?' अर्थातच वडील भावाने चाकट्या भावाला दरड घून त्याच्याकडून भुतांच्या गुहेची माहिती काढून घेतली व एक दिवस सासरेच्या एकाची मदती घेऊन तो त्याच हांगराळ वाटेने चाळे लागला. पण दिसणाने साथ

दिली नाही. त्या दिवशी पाऊन नसल्यामुळे तो खड्ड्यात पडला नाही. पण त्याने स्वतःच त्या खड्ड्यात उडी मारली आणि पडकी फोडून सर्व पाक भांगला फासून घेतला 'मोठ्या वेळाने सुते त्या बाजूला आली व मोठ्या भावाला सासरेच्या पाकाने मासलेला पाहून म्हणाला "सासरेचा बाहुला आपली घंटा घेऊन पडून गेला होता ना तोच हा आहे पहा खाला उचलून घेऊन जाऊं या.'

ते ऐकून मोठ्या भावाला आनंद झाला आता आपण मृतांच्या गुहेत जाऊन काही

आणि गुहेतून पळू लागला. पण हतक्या भुतांच्या हातांतून निसटून बाणें छक्क तऱ्हेत. भुतांनीं त्याला पकून आणलें.

भुतांच्या नायक म्हणाला—“बाकी सोड मोठेल अशी शिक्षा देऊन थाला सोडू था.” असें सांगून त्यानें मोठ्या आवाचे नाक ओढलें त्याबरोबर तें एक नीत काप झालें. नायकाच्या सांगून पाळी पाठीनें इतर भुतांनीं पण त्याचे नाक ओढलें. अशा तऱ्हेनें त्याचे नाक सात फुटावर जांभ झालें व जमिनीवर कोवळू लागले. त्यानंतर सर्व भुतांनीं भितून मोठ्या आवाजाला खूप वडवून गुहेबाहेर धाकें मारून काढलें.

आपलें विद्रूप नाक हाताका गुंबाकून विचारा घरीं आला.

त्याची बायको वाट पहात होती कीं नक्षत्रा कांहींतरी जादुची वस्तु घेऊन येईल. म्हणून दरवाज्यावर काप बडतांच तिनें दरवाजा उघडला. नक्षत्राचे तें रूप पाहून ती इचकून मागे सरकली व विचारलें कागली “हे काय ?”

भुतांच्या गुहेत त्याचे कसे हाक झाले हे सांगून तो म्हणाला “तुजें नशीब बलवत्तर म्हणून मी जिवंत तरी परतलो.”

बायको म्हणाली “भुतांनीं केलेली कामे ही ! त्यांनींच कांहीं केले तर नाकांत सुधारणा होईल, नाहीतर नन्मबर हें नाक येऊन राहत असावें झालेक.”

तेवर ती आपल्या हिराकडे गेली व आपले खडागें सांगून म्हणाली “तुम्हीच हातमाग लावलाच तर या संकटांतून मुक्तता मिळेल.”

तो म्हणाला “आतां भुतांच्या गुहेत जाणे म्हणजे बायकांच्या गुहेत जाण्यासारखे नाही. दादमासाठीं मी संकटातहि लड्डी व्यायला. तयार आहे तेंचें गेल्याशिवाय दुसरा उपाय देखील नाही.”

दुसऱ्या दिवशीं धाकटा भाऊ भुतें गुहेत येण्यापूर्वीच त्याच्या भुहेत जाऊन एका दागड्याचा छवून भुतें कथय बोलतात व कप्तान हें पदात उभा राहिला

स्वार्णे पिणें बाटोपल्यावर एका मिश्रुया भुतानें येऊन नायकाला विचारलें—“सगदार तो साखरेचा बाहुला मिपून गेला आहे ना, त्याच्या नाकाचे कथय झाले असेल नरें ?”

“बोडी अकल त्याला असेल तर त्याचे नाक फुन्हा जलेंच्या तसें होईल. ती घंटा आहे व त्याच्या जवळ ती घंटा बाजवून

तो बर 'कहान हो' म्हणूक तर मल्लेक वटेच्या शेक्याका तें ल्हान होके लागेल." नायक म्हणाला.

तुने लिधूत गेल्यावर संधी साधून धाकल्या भावानें तेंथून पाच काडळा व सरळ बरीं आला. छान पेंदीत ठेवलेली पेंटा फाटून आपल्या भावज्याच्या हातांत दिली आणि म्हणाला—'ही राजवा बहिनी! आणि वटेच्या मल्लेक ठोक्याबरोबर "नाका, ल्हान हो!" असें म्हणा.

मोठ्या भावाच्या बायकोनें हळूच एकदां पेंटा नाजवली. त्याबरोबर नाक एक थोट ल्हान झालें. तिनें पुन्हां एक दोन्दा पेंटा नाजवली. आपली दोन थोटे नाक ल्हान झालें. पण नाक तर सात फुटावर कांय होतें म्हणून भरभर नाक ल्हान व्हावें म्हणून ती भरभर पेंटा नाजवू लागली व तोंडांन 'नाका ल्हान हो!' ना थप

करीत राहिली. तिच्या डच्छेप्रमाणें खरोखरच नाक भरभर ल्हान होऊं लागले. तिचा शीर "वाभा, बहिनी! सायकांत बहिनी!" म्हणतच राहिल. पण त्याच्याकडे दुर्लक्ष करून ती पेंटा नाजवीत राहिली. तिचा वाटळें की मोठ्या भावाचें हें वैगुण्य दाखवून त्याची अद्या उद्विग्नतासार्थी विरामें आंवावळा सांगितलें असेल परंतु नवऱ्याच ओरडणें ऐकून जेव्हां ती थांबली तेव्हां नवऱ्याला पाहून तिनें मान खाली घातली. नाक तुमनें ल्हानच झालें लव्हनें तर राहिलें देखील झालें होतें. तो कायमचा नकटा झाला

त्यानें थोडी अजळ लडविली असली तर वटा घाजवून "नाका, मोठा हो!" असें त्याला म्हणतां आलें असतें. पण तीच तडवी. म्हणून आशुष्य पर आपल्या मसिवाला दोक देत रडत रहावें लागले.

पोपट पंजी

एका गांवीं एक म्हतारी रहात असे. लखन मिळत ती मुली होती. तिची एक नात नेवदी विचाराबरोबर रहात असे. तिची आई वारल्यावर तिला तिच्या बहिऱांनीं बाजीकडे पोचती केली. म्हतारी थोडी फडक स्वभावाची होती. बाजीला ती कांठे बाळं बेंत नसे व दिव्हें सेकूं देव नसे. विचारी मुलगी अगदीं कंटाळून गेली. बरोबरीच्या मुलींबरोबर खेळण्याची मुलां घोरी!

बाजीला घर म्हणजे कोंडवाडा वाट्टे लागला. बराच आजीसें एक पोपट पाळला होता त्याच्या बरोबरच खेळण्यांत तिचा खेळ जाकं लागला. पण मुलगीच ती. शेवटपाजारच्या मुली खेळू लागल्या कीं त्याच्याकडे पाहून तिला आपल्या आजीवर राग येई. पण बाजीला ती मीत असे.

म्हणून तिच्यासमोर कधीं तोंडांतून ब्र देखील काहीत नसे. पण म्हतारी कोठें गेली कीं मोठ्यानें ओरडे "म्हतारी मरेल तर सुटेन मी!"

तें ऐकून ऐकून पोपटानें पोपट पंजी मुलू केली "म्हतारी मरेल तर सुटेन मी!" म्हतारीनें तें ऐकलें तेव्हांपासून ती कार संतापली

तिला आश्चर्य वाटत होतें कीं पोपट हें शिकला कोठून? नात तर असलें कांहीं शिकवणार नाही. विचारी गरीब आहे. सोम्यासारखी माशी नात. सी हें सर्व कां शिकविल?

थकतां शेवटची एक म्हतारी मुलीच्या आजीला भेटायला आली. तिनें घरांत पाऊल टाकल्याबरोबर पोपट बडबडू लागला— "म्हतारी मरेल तर सुटेन मी!" तें ऐकून

ही आतारी इतकी बिरकी थी जिसे एक दाढ़के उपरले आदि "येसा! मी बेलें तर तुं सुटशीक होय" असे आनंद भिजनाकडे बांधली. नव बात भिजावली म्हणून जिने आतारीकडे दाढके टाकून जिने आदि होनालीक म्हणली—"हा फुलकाची पोपट चालत कळाला राळल्या काहेस बाई."

आतारीने विचार केला, काय वाटेक तो उरास काढत पोपटाची ही सक्क मोडली पाहिले. होवारी एक ठपार हिंदुभाची जळणावे वर होतें त्याच्याकडे वर एक पोपट होता. कोणी काही म्हणले की जळण—"बहुत अच्छा!" म्हणत असे. पोपटाने तेच विचार ठेकत होतें. आतारीने त्या जळणाकडे जाऊन आपल्या पोपटा-विषय तक्रार सांगून काहीतरी उपाय करायला सांगितले.

आतारी म्हणाला "जात काय? सोपा उपाय आहे जाजी! तुम्ही माझ्या पोपटाकडे बोलून जा आदि आपल्या पोपटाबरोबर त्याका भिजवावे ठेवून जा. काही बिरतांनी आपल्या पोपटाच्या सवतीत तो काहीतरी गुन मोलका काढेल."

आतारीला तो सारा पसंद पडला व भले जाळणाच्या पोपटाकडे जाऊन पोपटाकडे वर नेऊन ठेकून, तिला वाटले की देव पाक्या वरतु जिने दरेव! जळणाच्या वारत्या भिजवावे ठेकवाबरोबर तिला पोपट ओरडला—"आतारी मरेक तर सुटेल ती!" अनेक जाळणाचा पोपट म्हणाला—"बहुत अच्छा!" आतारीला इतका राग आला की तिने रामाचे विवरा बाहेर नेऊन आदि पोपटाचा सोडीत म्हणली—"बाबा जाऊले!" आतार जाळणाचा पोपट म्हणाला—"बहुत अच्छा!"

तीन नवरे मुलगे

विजनाकडे १५ मोडका नही तो पुन्हा काढाबकाळ रोला. तेन क दुन बाबाक येनले व त्याच बाबा जिनाने जवळ. तेन्ही जेनाने वसवेला वसवत बाबा जाणला "राजा, तुका मी किती सांगितले की हा नाव सोड. एव ते काही हट सोडीत नाहीस. तुका फटाका वेळे वने म्हणून मी एक गोष्ट सांगली." त्याने गोष्ट सांगायला सुरवात केली.

एकदा जळणाची मारीत पुष्पसेन नांवाचा राजा राज्य बदीत असे. त्याच्या रुदरी एक बाळम मंत्री होता. त्याचे नांव हरिस्वाची. हरिस्वाचीला देवमायी नांवाचा एक पुत्री मुलगा होता. त्याचा सौम्यता नांवाची एक रूप गुन सक्क दुकणी पण होती.

दुकणी मोठी काळी तरी बापाक सुखीपणा लयाची काळजी करायली. एव सुखीचा भावह होता की तिचा पति असामान्य महा पराक्रमी तरी असावा किंवा ज्ञानी किंवा वैज्ञानिक.

वेतळळाच्या गोष्टी

असा वर मिळेपर्यंत माझे लम करू नये असा तिने इच्छा कराला. तिची आई, वडील व माऊल सर्वांना ही शोध मान्य होती व त्यांनी तिची ही अट पुरी करण्याचे आवापल्या घनाची ठरविले.

त्याच सुमारास वृक्षिणेकडील एका राजाने उज्जयिनीवर स्याही केडी पणसेन महाराजांनी त्या राजाशी संबंध करून टाकायचे ठरविले व त्यांनी आपला मंत्री हरिस्वामी बाळा वत म्हणून या कामावर पाठविले. हरिस्वामीने आपली कायमिरी खोस मजावडी आणि उज्जयिनीला परतला.

त्यावेळी त्याला भेटायला एक ब्राह्मण दहण आला व नमस्कार करून म्हणाला 'आपल्या गुणी मुलीशी विवाह करण्याच्या हेतूने मी आपणांकडे आला आहे.'

हरिस्वामी म्हणाला "मी माझ्या मुलीचे लस सामान्य माणसाशी करू इच्छित नाही. कोणी असामान्य शूर किंवा ज्ञानी किंवा वैज्ञानिक वर मिळाला तरच मी तिचे लग्न करणार आहे. तूच सांग या निन्ही पैकीं असामान्य असा कोणता गुण तुझ्यात आहे?"

"मी एक असामान्य वैज्ञानिक आहे" तो दहण म्हणाला.

"पाहू या तरी तू कोणता शोध लावला आहेस तो." हरिस्वामीने विचारले.

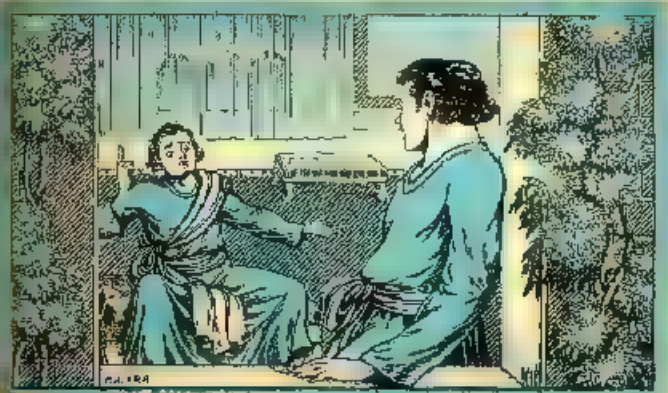
त्या तरुणाने एक विमान तयार केले होते त्या विमानात हरिस्वामीला बसवून तो आकाशस उडाला व आकाशात दोन तीन फेऱ्या मारून त्याला परत येऊन आला. हरिस्वामी दबका खूब झाला की त्याचे बचन दिले की मी माझ्या मुलीचे लस तुझ्याशी खचित देईन एक मुद्दत देतील ठरला.

त्याच दिवशी सोमप्रभाच्या भाषाने देतील एका ब्राह्मण तरुणाक पाहिले तो पण म्हणाला "मी अख विद्येत अद्वितीय सांगू शकेन नंतर त्याने आपोपयत केलेले

आहे" देवस्वामीने त्याची परीक्षा घेतली व समाधान झाल्यावर म्हणाला—"मी माझ्या महिणीचे लस तुझ्याशी करून द्यायचे बचन देतो" त्याने देखील तोच मुद्दत ठरवून त्याला याप्रवास सांगितले.

त्याच दिवशी सोमप्रभाच्या आईने एका मुलाला पाहिले. तिने अट मागून विचारले "सांग तुझ्यात कोणता असामान्य असा गुण आहे?"

तो म्हणाला "मी त्रिकलाजानी आहे कोडे केव्हा काय होते हे मी बसल्या आगी पण म्हणाला "मी अख विद्येत अद्वितीय सांगू शकेन नंतर त्याने आपोपयत केलेले

मयोग ऐक्यून सोमप्रभाच्या आईची खात्री पटवून दिली. तिचे समाधान झाले की मुलीने सांगितलेली अट पुरी करून वास्तव्य्याची खात्री या मुलांत आहे. तिने देखील तीच मुहूर्त ठरविला आणि मगच्या मुलास एका आठवळाने वास्तव्य सांगितले.

अशा सण्हेने हरिस्वामी, देवस्वामी व सोमप्रभाची आई तिघांनी तिने सांगितलेल्या तीन शुणांशी एक मुण कसलेला यक्षा एक बर घोघून मुहूर्त देखील ठरवून टाकला. पण कोणालाहि दुसऱ्याने देखील बर पाहिला असेल ही गोष्ट सुचली नव्हती

Fullscreen 127

हरिस्वामीने घरी आल्यावर बायकोला आनंदाने सांगितले की मी सोमप्रभा करित एक वैज्ञानिक मुलगा पाहिला आहे व हमाचा मुहूर्त देखील ठरवून आलो आहे. ते ऐकून त्याची बायको म्हणाली "अगो राई, मी देखील एका त्रिकाळज्ञानी मुलाचा आज्ञ पाहून आले आहे व मी देखील तीच मुहूर्त ठरविला आहे. देवस्वामीने अक्ष विरहित विपुण जसा बर पाहून आल्याची गोष्ट सांगितली. तिघांना कोठे गेले. कारण मुहूर्त पण एकच ठरला होता.

एक आठवळा गेला आणि अलेक्सा मुहूर्तवर तिचे बर हजर झाले. आईबडी व माऊ या विचारांत होते की या ऐकप्रसंगातून घुटकेसादी कशी लोव काढावयाची? पण तितक्यात एका वासीने येऊन सांगितले की सोमप्रभा बाहीशी झाली आहे सर्व बाबा पाहण्या घातला पण ती कोठे सापडली नाही.

तेव्हा हरिस्वामीने त्रिकाळज्ञाची मन-देवाला विचारले-"हू खरोखरच त्रिकाळ-ज्ञानी अक्षशील तर खोव, मुलगी भावा कोठे आहे?"

"विन्ध्य पर्वतातील अरण्यांत धूमशिक्षा नामक एक मावाची राक्षस आपल्या मुलीला

पळवून घेऊन गेला आहे. ती त्याच्या आपली राक्षस घेऊन बसला. क्षणापास महाकांत आहे." ज्ञानी नरदेव म्हणाले.

"कुठे दिव्य पर्वत? तेथेपर्वत आता की बायचे आणि त्या राक्षसाच्या महाकांतून तिला कसे सोडवून आणायचे? कोण काणार सहाय्य घेला?" हरिस्वामी रडू लागला "अगदी काळजी करू नका मुली! मी एक क्षणात आपल्या विमानात कसवून सर्वांना तेथे घेऊन जातो." वैज्ञानिक नवरा मुलगा म्हणाला.

सर्व विमानात बसले. सख्ख दिव्य परंगत तिसरा नवरा मुलगा पण विमानांत

आपली राक्षस घेऊन बसला. क्षणापास सर्व दिव्य पर्वतांत धूमशिक्षा राक्षसाच्या महाकांतून घेऊन पोचले.

विमानाचा आवाज ऐकून राक्षस महाका बाहेर आला व सर्वोच्च आंगावर बावला. पण तितक्या नकवा तुळाने एक अर्धचंद्र बाण सोडून त्या राक्षसाचे मुंडने टाकिले सर्व सोमप्रभेला जाऊन भेटले आणि त्यानंतर पुन्हा विमानात बसून उच्चयनीला आले. मुहूर्त टाकला नव्हता. पण सोमप्रभेच्या आई वहिलासमोर एक प्रकट दृष म्हणून उभा होता, तिघांशी कोणाची निवड करावयाची? तिचे

बांधोबा

रुमासाठी वळे होते. तिचीनी आपापल्या
घडीप्रमाणे सोमप्रमोदा शोभ करण्यास
मदत केलेली होती

ज्ञानी म्हणाला—“मी सांगितले असते
तर तुम्हां सर्वांना कसे कळले असते की
सोमप्रमा कांटे आहे. म्हणून सोमप्रमोदी
माझेच सस झाले पाहिजे.”

वैश विष्णू म्हणाला “ती कांटे आहे हे
तुम्हाला सांगितल्याने का ती मिळत नाही?
मी विमानातून नेले म्हणून तुम्ही सर्व
तेथपरकून जाऊ शकतात व तिला उजवणीला
आणू शकतात. तिच्याशी रुमाला मीच
अधिकारी आहे.”

“अरे हो, पण राक्षसाला मारून मीच
दिला नाही का सोडविले. मग तिचे कम
कोणाशी करून घेवें हे कोणी सांगायला हवे
आहे का ?” शस्त्रविषेत निपुण वर म्हणाला.

इस्त्रिामी डोके बसून वसून राहिला
काय करावे, त्याला झुचून.

वेताळाने येथवर थोडा सांगून हजारा
विचारले—“राजा! तुम माग, तिचापैकी
कोण अधिक योग्य वर ठरेल? उत्तर माहीत
असून दिले नाहीस तर त्याचा परिणाम
तुला माहीतच आहे. तुम्हा होण्याची क्षमता
हक्कले होऊन तुम्हाच पांथाने पडतील.”

राजा म्हणाला “माझ्या मते या तिघांत
तो शस्त्रविषेत निपुण वरच अधिक योग्य
आहे कारण त्यानेच आपला जीव घाक्यात
घालून सोमप्रमोदा सोडविले. त्रिकालज्ञानी
व वैशाखिकाने तर त्याला फक्त मदत
केली होती.”

राजाचे सौम्य अशा प्रकारे भंग क्षण
मुळे वेताळ प्रेतावेशर नाहीसा झाला व
झाडावर लोंढकळू लागला.

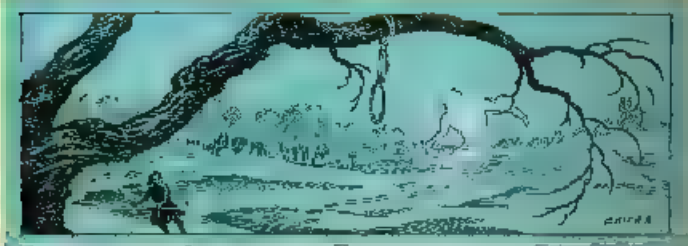
मृतात्म्यासाठी

तुम्ही देशांत मुजो नांवाचा एक मनुष्य
होता होता. त्याला अफाळी मरण
जगातला मनुष्य नाही.” तो मनुष्य म्हणाला
आल्यामुळे त्याच्या बायकोने तुमचे कम
“तुम्हा तु परकीकांतून आला आलेम
करून घेतले. तिचा दुसरा पति एक श्रीमंत
वाटते? तेथे माझा पहिला पति मुजो
शेतकरी होता सोबे नवरा बायको शेतावर
भेटला होता का कधी? तुम्हाच बायला
जान एकदा रीतांत काम करून दुपारी दोघ
विश्रांति भेण्यासाठी एका झाडाखाली
बायको म्हणाली.

येऊन बसली. नवरा म्हणाला—“मी जाऊन
पोल्याला माफी हाजून येतो तोंपर्यंत तु
साय्यापिण्याची तयारी कर ” नवरा निघून
मंद्यावर बायको झाडाखाली जरा आडवी
हाडी आणि “या आला.” म्हणून दोघे
मिष्टान्न तितक्यांत तिला झाडावरून आवाज
ऐकू आला “कोण आहे ?” तिने डोळे
उघडून पाहिले तर एक विचित्र कपडे
घातलेला मनुष्य, झाडावरून उडी मारून
उभा. तिने विचारले—“कोण रे तू आणि
परकली. तेथली गरिबी नको. नको जीव

तो मनुष्य म्हणाला
“मुजो न ? मला रोज भेटतो. तो
सारखा आपल्या विपत्तीची आठवण करतो
स्वर्गात त्याला एकाहून एक सुंदर पत्न्या
वचनला मिळतात. पण त्याला आपल्या
माकतोच्या परोबरीची एकटि दिसत नाही.”

तो मनुष्य म्हणाला
“होय का ? त्याला तेथे आशम आहे
ना ?” ह्मीने विचारले.
“कोटला आशम ? येथली गरिबी
उभा. तिने विचारले—“कोण रे तू आणि
परकली. तेथली गरिबी नको. नको जीव

झाला आहे विषाच्याला देशाशिवाय स्वर्गात सुखा कोणाचा झाला नाही, बाई. कधी विडी मारायला तर काही एक कस नव्हा ध्यायला त्याला माझ्या मरी यावे लागते.” तो मनुष्य म्हणाला

तिथे हृदय धविरेमाने कळवळून आले. पदराने ओले पुरीत ती म्हणाली—“तू परत केव्हा जायस ? मी येथे दिले तर पोचने काशीत का ?”

“सर्वात काय ? मित्राला मदत नाही करावयाची तर कोणाचा वज्रावयाची ?” तो मनुष्य म्हणाला

ती चार्ड उठली व नवऱ्याच्या कोटात टेबलेडी पैशाची पिशवी काढून घेऊन आली ती त्या माणसाचा येत म्हणाली “हे मुजोला नेऊन दे बाबा ! सांग, तुम्हाला लागलील तेव्हा निरोप पाठवा. उगीच जिवाला मारत त्रास करून घेऊं नका मी दुसरे लक्ष केलें अमलें तरी त्यांचीच आठवण सारखी द्यात असते.”

त्या माणसाने पैशाची पिशवी तिशांत टाकली आणि शेजारच्या झार्डाला नाहीसा झाला. काश्मि दुकान त्या बाईचा दुसरा पति घोळ्यावरून येत असलेला त्याला दिसला होता. ती चार्ड त्याच्याकडे टाक लावून पहात राहिली, नव्या अगदी जवळ येई-पर्यंत तिने त्याला पाहिले देखील नाही. “कोण तो मनुष्य ?” नवऱ्याने तिला विचारले ?

बायकोने बडलेले घुत प्रमेच्या तसे सांगितले. नवऱ्याला कार राग आला. पण रागाच्या अर्शात बायकोला रागवण्यांत वेळ घालविण्यापेक्षा चोराचा पाठलाग करण्याचे त्याने ठरविले. ती घोळ्यावर बसून ताबडतोब झार्डाला शिरला. ओढ्याच्या काठच्या झाडी-पलीकडे एक पवनचक्की होती. तोंड तो

बांदोबा

चोर शिरला. त्याने दुकान त्या बाईच्या नवऱ्याला तिच्या येत असलेला पाहिले. त्याने पवनचक्कीच्या मालकाला म्हटले “पाहिलंस तो चुकी येतो आहे दृकडे. तुझ्यावर त्याचा कां कोणास ठाऊक राग आहे. पळ काढ, नाहीतर चामडी ठोकवील.”

बाबळट पवनचक्कीवाल्याला सर्व खरेच वाटले. कारण त्याने खिदकीतून पाहिले त्या चुकी माणसाच्या हातांत उपसलेली तलवार होती. चोराच्या सूचनेवरून चौघांनी शेटपट आपापल्या कपड्यांची आदलाबंदक केली आणि पवनचक्कीच्या मागच्या दाराने त्याने पाय काढला. तो क्षणक्षण टेकडीवर चढत झडोत नाहीसा झाला.

त्याच वेळी चुकी शेतकरी पवनचक्कीत आला. शेतकऱ्याने त्याला ओढलेले नाही व त्यालाच विचारले, आताच एक काली टोपी भाळत माणूस नात शिरला तो कोठे आहे ? पवनचक्कीच्या आवाजात काहीच ऐकू आले नाही अस दाखवीत चोर काहीच झोळला नाही. त्याला ऐकू आले नसेल असे समजून त्या चुकी शेतकऱ्याने त्याचा हात बळून त्याला पुन्हा विचारले—“आतां एक मनुष्य आत आला होता तो कोठे आहे ?”

चोराने मागच्या दारवाजाकडे दोट दाखविले व कामांत गुंतल्याचा आव बाणवला. शेतकऱ्याने मागच्या दारात जाऊन पाहिले तेव्हा त्याला एक मनुष्य टेकडीवरच्या झाडीत शिरत असलेला दिसला. त्याचे कपडे त्याने पाहिलेल्या चोरासारखेच होते. मोठा घेऊन जाणे अवश्य होते म्हणून घोळ्याला तेथेच ठेवून तो “बाव ! कोठे चाललास ?” असे ओरखत त्याच्या पाठीमागे थांबला.

त्याचा आवाज ऐकून पवनचक्कीचा मालक जास्तच जेराने पांहु लागला. या मावपळीत

पाय घसरून तो खाळी पडला. उठून पुन्हा पळू लागण्यापूर्वीच शेतकऱ्याने येऊन त्याला धरलं आणि धरडावून विचारलं "काळ पैश्याची पिश्या? माहीतर ही तरुनार पाहतासच आहेस."

"कोणती पिश्या?!" पवनचक्कीच्या मालकाने चकित होऊन विचारलं.

"माझ्या बायकोला फसवून लुचेगिरीने पळवून आणलेली - मुजोला परसोकात देण्यासाठी सांगून! लमबाकपची केलेस तर माझ्याशी गोंठ आहे, लक्षात ठेव." शेतकरी म्हणाला

"तुम्ही बायको कोण आणि हा मुजो कोण? मला काही माहीत नाही. त्याने येऊन मला सांगितलं की तू मला मारण्यासाठी येत आहेस म्हणून! मी पवनचक्कीत काम करीत होतो. त्याने आपले कपडे

काढून मला दिले आणि माझे कपडे स्वतः घातले.

शेतकऱ्याला हळू हळू सर्व डळगडामाळी कळत चालू लागली. पवनचक्कीतच आहे आणि तेथे पोचण्यात तो थोडा देसीक येऊन गेला असेल. आणि तेंच झालं. दोघे पवनचक्कीत येऊन पोचले तोपर्यंत तो जोर तेथे लवला व थोडा पण नव्हता.

हा पायी परत आलेला पाहून बायकोने विचारलं "खाछ्या खाछ्यासिवाय कोठे गेली होशी? आणि थोडा कोठे आहे? पायी कां आलात?"

"थोडा होय! निचाऱ्या मुजोला उन्हातान्हात पायी लाकडां लागतं म्हणून त्याच्या त्या मित्राबरोबर थोडा देसीक पाठवून बिला आहे." सिमल करून शेतकरी म्हणाला आणि सायला बसला

हंडा भरून सोने

एका जमीनदाराच्या गावात एक गरीब शेतकरी रहात असे. जमीनदाराने त्याला थोडीशी पडीत जमीन दिली होती. शेतकरी दिवसभर शेतात काम करी, संध्याकाळच्या वेळी जवळच्या तलावात जाऊन टाकून वार मासे पकडून येऊन येई. त्याची बायको स्वभावात अगदी भोळी होती.

एकदा शेत नगरीत जमता त्याचा नांगर कोपत्यातरी बसून लागून बडला. शेतकऱ्याने जवळ जाऊन पाहिले तर एक हंडा होता. त्याने जमीन खणून हंडा बाहेर काढला तेव्हा त्याला सोन्याच्या मोहरा भरलेला हंडा सापडला.

त्याने विचार केला, दिवसां हा हंडा येऊन जाई बरोबर होणार नाही. लोक रोपण्यात काय आहे ते. तलावात जाऊन टाकून आले आहे. कदाचित सर्वातही पती येऊन जाईक.

पण हंडा मोठा होता. बायकोला मदतीला बोलावण्याने त्याने ठरविले. पण बायकोच्या पोटात कोणतीही गुप्त गोष्ट पचत नाही हे त्याला माहीत होते. म्हणून त्याने विचार करून एक वेत केला.

संध्याकाळ झाल्यावर त्याने बाजारात जाऊन काही मासे व एक कोबडी विकत घेतली. त्याने मासे कोबडी टिकायच्या टोपल्यात भरले आणि कोबडी जाड्यात बाळत जाऊ पाण्यात टाकून आला.

बायको म्हणाली-"शेतकऱ्याच्या हातांनी येता, काय मित्रवं आणि काय पाहू?"

"उगाच तक्रार करायची तुला संवयच झाली आहे. बाहेर पाहून तर ये की रोपण्यात काय आहे ते. तलावात जाऊन टाकून आले आहे. कदाचित सर्वातही काही सांपडेलच असेल." शेतकरी म्हणाला.

तोचे बाहेर आले. कोवळ्याच्या टोपळीत मासे पाहून बायकोला आश्चर्य वाटले. "जगोबाई! पक्के मोठे मासे?" तलावातून जाळे काढले तर त्यात कोबडी. ती चकित झाली.

ती म्हणाला—"जग! एवढेच काय जायत्या होतात आजकाल काय सोने देखील पिकते आज सोन्याने भरलेला हुंडा सांपडला आहे मला. पण हे पहा, ही गोष्ट या कानाची त्या कानाच्या कळनां कायानये. जर कोरलीस तर हुंड्यातली एक मोहर देखील आपल्याला मिळावयाची नाही."

चांदोबा

दोघे रात्री काळोखात शेतात गेली तेथे शेतकऱ्याने पहिल्यापासून एका भांड्यात तांबडे पाणी व एक लहानशी कडाळी वगळ सोडून ठेवली होती. शेतकऱ्याने कडाळी त्या पाण्यात भिजवून बायकोच्या अंगावर पाणी शिंपडले.

बायको ओरडली—"जगोबाई! पाऊस पडले आहे की काय?" हिने आकाशाकडे पाहिले, आकाश अगदी निरभर होते. ती म्हणाली "निरभर आकाशातून पाऊस कसा बारी."

"जग! निरभर आकाशातून पाऊस पडतो ना तेव्हा तकाचा पाऊस पडतो!" शेतकरी म्हणाला.

नंतर दोघांनी मिळून हुंडा बाहेर काढला आणि परी घेऊन गेली. परी जात असतां जमीनदाराच्या गोठ्यात गारई ओरडू लागल्या. शेतकऱ्याच्या बायकोने विचारले "हे काय बारी?"

"काही नाही" जमीनदाराचा मुले उचलून घेऊन गेली आहेत. म्हणून गारई रडत आहेत. शेतकऱ्याने आप मारली.

बायकोला सर्व गोष्टी खऱ्याच वाटल्या. दोघे नवरा बायकोला सोडून हुंडा घेऊन

मलकप परी पोचली. त्यांनी एका जागी अमितीखाली तो हुंडा पुरून ठेवला. बायकी वसूल गेली होती. म्हणून स्नेह जोषी गेली. परंतु शेतकऱ्याला झोप येऊन बायकोला कात हाथ लागल्यावर तो उठला व जमिनीत पुरलेला हुंडा काढून त्याच्या सर्ब मोहरा त्याने दुसरीकडे पुरून ठेवल्या आणि हुंडा पुन्हा जागच्या जागी पुरून ठेवला. नंतर तो वेळीक होपला.

सकाळी उठल्यावर बायकोने जवळच्या वकल चार मोहरा मागितल्या. म्हणाली "दोन चार नवीं जुगडीं घ्यावी म्हणते."

नवरा म्हणाला—"जगा सर्ब चक्रे लागलीस तर लोकांना कळेल की तुझ्याकडे फुकट पैसे आहेत."

नवरा बायकोचे त्यावरून मांडण झाले बायको विहिरीवर पाण्याला गेली तेव्हा शेजारणींना म्हणाली "बरोच एवढा सोन्याच्या मोहरांनी हुंडा भरला आहे, पण यामने हे ऐकतील तर ना?"

शेजारणीने विचारल्यावरून तिने कानात सांगितले की कोणाजवळ सांगू तकोस आम्हाला शेतात सोन्याने भरलेला एक हुंडा सांपडला आहे."

संध्याकाळपर्यंत गांवभर ही बातमी पसरली. जमीनदाराला सुद्धा कळली. त्याला गगन वाळा. शेतकऱ्यांच्या घरी गांवकऱ्यांना बसवून वेळाने मेळा आणि रागाने म्हणाला—
“तुला मी बघीत शेत होतं म्हणून जंगरीन जा म्हणलं शेततऱ्हे सोन्याने भरलेला हंडा सांपडला आणि मला वावमीच नाही ?”

“सोन्याचा हंडा” कोणी सांगितलं मालकीदार ? मालकीदार काहीतरी गैरसमज झाला आहे !” तरी गोष्ट लपवीत शेतकऱ्याने बसवणी केली.

“सु आणि तुम्ही बायको दोघे शेतातून नाही का आणलात हंडा ? तुझ्याच बायकोने सांगितलं !” जमीनदार म्हणाला.

शेतकऱ्याने बायकोकडे डोळे बटाकून पाहिले तेव्हा ती म्हणाली “डोळे बटारून पाहल्याने काय होतं आहे ? व्यापण दोघांनी नाही का तो हंडा उचलून आणला ?”

“केव्हा ?” शेतकऱ्याने पकित होऊन विचारलं.

“मी विसरले असे वाटतं होय तुला ? ज्या दिवशी माशांच्या जागी कोयडी तुझ्या बाळबांत लाववडी होती त्या दिवशी !” म्हणाली. तें ऐकून सर्व लोक खदखदां हसू लागले. शेतकरी सुद्धा मोठ्याने हंसला.

बायकोने विचारलं—“हंसायला काय झालं ? त्या दिवशी रात्री आकाश निरभ्र होतं आणि रक्षाषा वाजत पडला. जमीन-दाराचा भुतं बळून येत होती म्हणून गाई रडू लागल्या.

आतां रात्र जमीनदाराची खात्री पटली की शेतकऱ्याच्या बायकोला वेडचं लागलं असतं. “या वेडीच्या बोलण्यावर काय आतां ?” म्हणत सर्व लोक निघून गेले.

शेतकरी काम करे झाल्याबद्दल ज्ञानदाने हसत घरांत निघून गेला.

जेवण झाल्यावर आजोबा चांबण्यांत आराम घुर्ची दाकून बसले व नाकपंज तपकीर बांधीत त्यांनी हा श्लोक म्हटला—

“आहारे स्वभावाचे व
स्वफालजः सुखीमवेत्तः
अन्यथास्वात् परीभषी
पुत्रकथाक च मर्त्यधन ।

तो श्लोक ऐकून पुल्ले म्हणू लागली—
“आजोबा, याचा अर्थ सांग ! आम्हांला नाही कळला अर्थ !”

“या श्लोकाचा अर्थ असा आहे कीं आहारांत व व्यवहारांत लाजलज्जा दाखवून भागत नाही, व लाजवाराच सुखी होतो पण ओ संकोच करतो किंवा काजतो त्याला अपमान व कष्ट सहन करावा लागतो !” आजोबा म्हणाले.

“बरोबर आहे, आजोबा तुमचं म्हणणं आज झाल्याचा काय छान झाला होता

मी खूप हात मारला हाळ बऱ्यावर.” एक नातू म्हणाला.

“बाबरे, मधे नको धोळस, आवाशी ठाळांवा स्थापरा ! आजोबा पुढे सांगा गोष्ट !” दुसरा नातू म्हणाला.

त्यावर दोघांचे भांडण सुरू झाले ! थोडा थानायला सांगून आजोबा रांगट सांगू लागले. एका गांवीं गणेश नावाचा मुलगा होता. तो स्वभावाने फार संकोची होता. पुढे कांही दिवसांनी त्याचे लग्न झाले. सासुरवाडीं त्याला जावे लागले, दिवाळी साडीं. सासुरवाडीचीं मंडळीं सर्वच नवीं. ती कोणाचीं बोलत नसे. स्वाळा त्या गावीं जुकल्या जुकल्यासारखे वाटू लागले.

दिवाळीसाठी निरनिराळ्या प्रकारचीं पकाने सासुरवाडीं तयार केली होती. पकाने पानोवर बांधायला आली तरी

संकोच घेण्यामुळे त्याचा पोटरमर खावळा नाही मिळाली. कायदा करून त्याला जी पक्षास वाढली होती ती देखील त्याने लोक ईश्वरीय, खावडा म्हणतील असे समजून घाली नाहीत.

एकदा त्याच्या सासूबाई चटपळा कोशि-
चिरी वरीवर तिळकूट वाढायला येऊन आल्या.
त्याने तिळकूटाचा हात देखील लावला
नव्हता. पण मोठ पदार्थांविरोध तोडी कावा-
यला म्हणून बरे लागत होते. त्याने तिळकूट
नको म्हटले. पण सासूबाईवर त्याचा इतके
आदरले की त्याला आणखी खोटे असे दाटले
चूक झाली आपली. इतिहासाचे खाऊन
पाहिले असते तर नको नसते म्हटले.

जेव्हा आटोपल्यावर सर्व झोपले पण
गणेशला झोप येईना. तो उठला आणि
तिळकूटाचा दवा हुबहु लावला. तिळकूट
असते का :

खाण्याची इच्छा त्याच्या मनात जगावर
उत्पन्न झाली.

हिरवत हिरवत तो खळबळायला आला.
तेव्हा तिळकूटाचा खंयचा दास त्याला आला.
खळबळा पडवीतच टेबलेला होता. त्याने
बचा ठचलेला आणि वाटे सोमला. नेतर
त्याने खळात तिळकूट होते ते चाटायला
सुरवात केली आणि त्याच्या दुर्दैवाने त्याचे
होके आत अडकले.

खुडखुड ऐकून लोक आगे झाले. पाहतात
तर जाचवापाचे होके खळात अडकलेले.
अर्थातच लोकानी थोडी स्वतः करून सुरू
काढला. पण एवढ्याच तिळकूटाकरिता
त्याची व दयाच्या वायफोची मान घाली
झाली जर निस्संकोचपणे तिळकूट चेळीच
मागून घाले असते तर काही बिघडले

[२]

दुपण्या दिवशी राजा आकाशानीक रंग
महलात पोचला तेव्हा त्याला त्या रात्री
सुद्धा कोणी तरी आल्याचे दिसले. त्याने
नेमलेले पाहारेकरी घोरत पडले होते हे
देखील त्याला कळले पण कोणत्या बाळगार
व कोणाला विचारणार? रागाबुळे त्याच्या
तोडातून शब्द निघेना.

राजधानीत रातनी पसली की आकाशा-
नीळ रंगमहालात राजकन्येवरोवर विहार
करायला कोणीतरी राज रात्री येतो जाता.
कोणीतरी पक्षा वस्ताद दिस-ये! लोकांची
कुजकुज सुरू झाली. "राजा त्रिवे व्हा को

बाही करून टाकीत ?" त्यामुळे राजाचा
स्वतःच्या राजधानीतच तोंड दाखविण
कठीण झाले

राजाने आपल्या एका सुधार संवाळा
बालाभूत त्याचा सहा विचारला—" रंग-
महालात शिग्यारा हा उपराष्ट्राचा कोण
जगहे याच शोध काढण्यासाठी काहीतरी
शुक्ति सांगा."

तो म्हणाला—" महाराज एक उपाय
जाहे. महाराजांनी प्रत्येक बन्धूवर लाख किंवा
हिरवा रंग टाकून देवा कोणी येऊन चिकटून
उभा राहिला किंवा नुसता बसला तरी त्याच्या

"वाढेना"

कपड्यांना रंग लागेल. मग त्याला एकडणे तिनकमें कठीण जाणार नाही '.

तो ज्याच राजाला पसंत पडला. राजा तो आकाशातील रंगमंडळांत गेला आणि तिथल्या छुच्यावर व पलंगावर रंगाचा छिन्न-काच करून ठेवला. नेहमीप्रमाणे राजकुमार राजा महालात आला. राजभर महालांतच राहिले. सकाळी उठून पुन्हा लाकडी घोड्यावर बसून तो निघाला. बाहेर उजेडांत आल्यावर त्याला कपड्यांना लागलेला रंग दिसला. त्याला संशय आला की कांहीनरी मानगड आहे. त्याने आपला कोट काढून

फेंकून दिला. त्या कोटाचा डंडर मानी व अर होती. पण त्याचा पवा करून कपडे बाहेर, असा विचार करून त्याने तो कोट टाकला होता.

राजधानीत एक म्होठारा गरीब माणूस रहात असे. तो पहाटे उठून गांवभर फिर. रस्त्यावर ते काही मिळे उचलून घेऊन जाई. त्या दिवशी सुद्धा तो निःस्पृहमाणे हिंडत वसटां त्याला आनंद आला. त्याने उचलून पाहिला तर जर व शेनी त्यावर त्याला दिसले. त्याला जणु कांही हर्षोगच्च झाला.

"त्या जाल्याची सेवेरानी दिसते आहे. आयुष्यभर मनाभावे त्याची शार्थना केली त्याचे कड आज लागले." त्याने जमिनीला डोकें टेंकून देवाचे आभार मानले आणि आनंदाने कोट घेऊन घरी गेला.

रंग संचयाकाळच्या नमाजीला खेक मशीदीत येत. त्यावेळी तो कोट घालून मोठ्या ऐटीत मशीदीत गेला. पण विचारच त्या कोट मशीत होतं की त्याच्यावर केवढे मोठे संकर आले आहे ते. कोणी आपल्या कोटा-कडे पाहून कौतुक करतो का पहात तो चालला होता.

मशीदीच्या दरवाजावर राजाचे शिपाई येणाऱ्या जाणाऱ्याच्या कपड्यांकडे पहात

बसले होते. त्याची नजर सेपकी या म्होठ्या-त्याच्या कपड्यावर पडली. तो नमाज करी पर्यंत कोणी त्याच्या अंगाला हात लावला नाही. पण तो उठून परत जाऊ लागल्या-मोठ्या त्याची त्याला भरले व त्याच्या बुसत्या गांठून त्याला राजासमोर हजर केला.

त्या म्होठ्याच्या पाहून व त्याच्या अंगावरील रंग लागलेले कपडे पाहून राजा इतका भडकला की त्याने म्होठ्याच्या तोंडात दोन सडकावल्या आणि निघारले "कोठे गेला होनास रात्री? आणि हा कपड्यावरचा रंग कोठे लावून घेतलास?"

"महाराज, मी गरीब फकीर आहे. मला हा कंठ आज सकाळी यहाँत पडलेला सांभळा. मी रात्री कोठे गेलो नाही." म्होठ्याने म्हणाला.

"चल चल, तुझे छके पजे माझ्याजवळ नाही चाल्यार!" असे सांगून त्याने शिपायांना त्याला काळ कोठहीन टाकायला आणि अपराध करून क्रीपर्यंत बडवून फाडायला सांगितले.

त्याचा कोटी जगाराच नसून वडाचिंत मुटका मिळेल, निदान मार तरी खावा लोकांसार नाही असा विचार करून म्होठ्या

त्याने रात्री महालांत गेल्याचे कळूळ केले. राजाने त्याला फांदीच्या शिंशेचा हुकूम सोडला. शिराई त्याला घेऊन नध्यस्थाना कडे निघाले.

त्या अपराधाच्या पाहण्यासाठी हजारों नागरिक जमा झाले होते. गांठांत चीज पकडला गेल्याची वार्ता पसरली होती म्हणून गर्भत पाहणारांची रूप गर्दी होती.

पण त्या म्होठ्याच्या पाहून लोकांना आश्चर्यांना इटकाच नसला—"हा म्होठ्या-च्यावर का राजकुमारी झालली!" लोकांनी पूर्वी त्या म्होठ्याला पाहिले होते तो

कधी आकाशांतल्या महाकांत आईल या गोष्टीवर कोणाचा विश्वासच बसेना. हा व्हाताऱ्याला काही वेणे म्हणजे चवऱ्यावर वसा होऊन निवाऱ्याचा सून करण्य आसलें आहे.

राजकुमाराला जेव्हां ही गोष्ट कळली तेव्हां तो आपला बोटा घेऊन कथस्थानी आला. तो तेथें पोचला तोपर्यंत त्याच्या गळ्यांत फांस काढण्याला सांगितलें. त्याने राजाकडे एका क्षिणाच्या पाठवून वस्तुस्थिति कळवून पुढें काय हुकूम आहे विचारून वायला सांगितलें. त्या माणसानें नाऊन सरासम केला व निवेदन केलें-

“महाराज! जेणीतरी तरुण आला आहे व त्यानें तो स्वयं अपराधी असल्यानें सांगितलें आहे फोनवाल साहेबानीं विचारलें आहे कीं आतां त्याला फांशी घातवी कीं व्हाताऱ्याला ?”

राजकुमाराचा तो आवाज ऐकून कोत वाला तें सरें वाटलें व त्यानें व्हाताऱ्याच्या गळ्यांतला फांस काढण्याला सांगितलें. त्यानें राजाकडे एका क्षिणाच्या पाठवून वस्तुस्थिति कळवून पुढें काय हुकूम आहे विचारून वायला सांगितलें. त्या माणसानें नाऊन सरासम केला व निवेदन केलें-

“महाराज! जेणीतरी तरुण आला आहे व त्यानें तो स्वयं अपराधी असल्यानें सांगितलें आहे फोनवाल साहेबानीं विचारलें आहे कीं आतां त्याला फांशी घातवी कीं व्हाताऱ्याला ?”

“ज्या तरुणानें अपराध स्वीकार केला आहे त्याला फांशी देण्यांत यावी !” असा राजानें हुकूम दिला. त्यानें विचार केला, शक्य आहे, तोच शिरला असेल महाकांत.

राजाची आज्ञा मिळवंच व्हाताऱ्याच्या गळ्यांतला फांस काढण्यांत आला व त्या तरुणाला भरण्यासाठीं क्षिणार्ध घावले. परंतु त्या पूर्वीच राजकुमारानें आपल्या लाकडी बोक्यावर बसून कळ दाचली होती. राजा हुकूम दें इतक्या पाहून दांत ओड नाचून योग्य

लागला -“एकदा त्याला 'एकदा त्याला.' पण काय उपयोग ?

राजकुमार सरळ आकाशांतल्या महाकांत जाऊन राजकुमारीला भेटला. म्हणाला-“बासां एवढें सारें झाल्यावर आपण दोघांनीं पळून तरी गेलें पाहिजे वहीतल आल्या दोघांची नायनूट करी होणार.”

राजकुमारी म्हणाली “आतां मी तुझ्या शिवाय एक क्षणभर देखील निवत राहणें शक्य नाही. आतां तूं नेहमील तिकडे बायला मी त्याच राहें.”

राजकुमार म्हणाला “तु मग चल !” असे सांगून राजकुमार आपल्या लाकडी बोक्यावर राजकुमारीला नेऊन बसला व दोघे आकाशांत उडूं लागली.

तीं दोघे उडत उडत पुष्कळ दूर निघून गेली. एका वाळवंटावरून उडत जात असतां राजकुमारी म्हणाली-“अहो, एण एक चूक झाली. आपल्याला परत जावें लागणार.”

“कां ?” राजकुमारानें विचारलें. “म्हानपणीं माझ्या आईनें दोन रत्नहार पेटांत ठेवले होते आणि म्हणाली होती कीं माझें लड्ड होईल तेव्हां ते माझ्या सासू

सावनांना अहेर म्हणून घ्यावे. पाहून मी ते काढून घ्यायला निघाले. ते घेतल्या क्षिणाव्हाणें मला भरें पावत गेलीं." राजकुमारी म्हणाली.

"जाऊं दे. ते गेले तर गेले. आपण आतां किती दूर आहां आहो!" राजकुमार म्हणाला.

"नाही" ते घेतल्याक्षिणाव्हा मी नाहीं पण सासरीं. लक्षाच्या वेळीं ते रजहास नाहीं घ्यावे तर केव्हां घ्यावे? आयुष्य मर मला सासरीं साडीं पहारें लागेल." राजकुमारी म्हणाली

Full Screen

127

64

आपल्या मेमिकेच्या त्या इष्टकडे दुर्लक्ष करणें राजकुमाराला वेसीक रास्त वाटले नाही. म्हणून त्यानें पोळ्याची फळ सेव केली आणि वाळवंटांत उतरला. म्हणाला "मी येथें तुझी वाट पहात राहीन. तूं कबवर ते रत्नार घेऊन परत ये!" कळ कशी दावायची हे राजकुमारीला सांगून त्यानें राजकुमारीला जिवोर जिला

राजकुमारी पोळ्यावर वसून ज्या वाटेनें आली होती त्याच वाटेनें आपल्या महात्मन घेऊन पोचली

तिकडे राजा राजकुमार आकाशांत उडून येण्यावर व शुद्ध आख्यायतेवर प्रथम आकाशांतील महात्मन घेऊन. एव तापर्यंत राजकुमारी राजकुमाराबरोबर पळून गेली होती. तो इतका होऊन आली पळवून राहू लागला एव त्याच वेळीं त्याला दुरून राजकुमारी पोळ्यावर वसून उडून येत असलेली दिसली म्हणून त्याला आनंद झाला

राजा एका परगामागे लपून उभा राहिला. ती महात्मन आख्यायतेवर त्याने तिचा हात धरला व तिला आकाशांतल्या महात्मन ठेवण्याचा विचार सोडून तिला घेऊन आपल्या महात्मन आला

पांचोरा
५५

Fullscreen

127

66 / 84

आजपर्यंत राजाने आपल्या मुलींचे लग्न करावयाचे नाही असा विचार केला होता. पण त्याचा विचार आता बदलला. त्याने मुलींचे लग्न करून उरकून घेण्याचे ठरविले. त्याने मुलींकरिता चांगला घर ओपण्याचे काम आपल्या मंत्र्यांकडे दिले. पण या राजकन्येबरोबर काय कोण करणार? राजपार्षितच नव्हे तर राज्यभर आपाखातल्या महालगत घडलेल्या प्रकाराची बातमी पसरली होती. पाण्यासारखा पैसा ओतून राजा मुलींचे लग्न करून घ्यायला तयार होता.

पूर्वी दूर देशांतल्या एका राजाचा मुलगा सांगून आला होता. राजकन्येच्या सौंदर्याचे वर्णन ऐकून त्याने राजकन्येला पायणी घातली होती. पण तेव्हा राजाने नकार दिला होता. “आमची मुलगी अजून लहान आहे. लग्नचे वय झालेपावर आम्ही स्वतःच निरोप पाठवू.” असे त्याने कळविले होते.

ती गोष्ट राजाला आठविली. त्याने विचार केला की आकाशांतल्या महालगत घडलेल्या प्रकार इतका दुरंदाज काळ्या नसेल. मी आपली मुलगी घाबळ तयार आहे असे कळविले तर ते लोक धांवत येतील असे राजाला वाटले.

त्याने एका विश्वस्त माणसाला बोलावून निरोप पाठविला की आमच्या राजकन्येला आपल्या राजकुमारासाठी आपण पागे द्यावा मागणी घातली होती. पण त्यावेळी मुलींचे वय विवाह योग्य नव्हते म्हणून नाहलजातें काम्हाला नकार द्यावा लागला. आता आमची मुलगी विवाह योग्य झाली आहे. तरी आपल्याला हा संवेध मान्य असले तर आपली पसंती कळवावी म्हणजे लग्नाची तयारी सुरू करण्यास धरें पडेल. या विवाहाने दोन दूरची राजघराणी जवळ येणार आहेत वगैरे वगैरे! [पुढील गोष्ट पुढील अंका]

काजीहून पाजी थोर

एका सुल्तानाच्या मनात एकदां लहर झाली की आपल्या काजीला एखादी पदवी बहाल करून त्याचा सत्कार करावा. म्हणून त्याने काजीला बोलावून म्हटले—“मी तुम्हाला एक पदवी बहाल करण्याचे ठरविले आहे. पण त्या पदवीच्या लायक तुम्ही आता की नाही हे पाहण्यासाठी मी तीन प्रश्न विचारतो. पहला प्रश्न खुदा (ईश्वर) कोठे राहतो? दुसरा प्रश्न, तो कोणत्या दिशेला पाहतो? व तिसरा प्रश्न आहे, तो काय करतो?”

लहरी सुल्तान! प्रश्नांची उत्तरे समाधान कारक मिळाली नाहीत तर शिक्षा केल्या-विनाय राहणार नाही हे ओळखून काजीने एका आठवड्याची सुट्टी मागितली. सुल्तानाने सुट्टी दिली. काजी घरी जाऊन राबंदिबास विचार करू लागला की काय उत्तर द्यावे. पण उत्तर झुचवता.

एक आठवडा जायला किती उशीर! पण उत्तर सुचले नाही. म्हणून टाळाटाळ काढण्यासाठी त्याने आपल्या नोकराच्या हाती निरोप पाठवायचे ठरविले. तो नोकराला नेहमी पाजी म्हणूनच हाक मारी.

हाक मारल्याबरोबर पाजी हजर झाला. काजी म्हणाला—“जा, बादशहांना जाऊन सांग की काजी साहेब आजारी आहेत?”

पाजीने विचारले—“पण मालक, आजारी पडायला आपणांला काय झाले?”

काजी रागाने म्हणाला—“तुला मी उगीच नाही पाजी म्हणत!” पण शेवटी नाहलजातें त्याला बरें कारण सांगविले लागले. पाजी म्हणाला—“या प्रश्नांची उत्तरे मी सांगतो. लिहून घ्या. आपल्या तर्फे मी ही उत्तरे पोचवी करवो. सुल्तानाला राम जाऊ तरी तो माझे खोके कापील.”

Fullscreen

127

68 / 84

पाजीने सांगितलेली उत्तरे एका कागदावर लिहून काजीने दिली. ती उत्तरे पाचव्या शिवायब सुलतानाने पाजीला विचारले—

“मी काजी साहेबाना जे प्रश्न विचारले होते त्यांचा उत्तर तू देऊ शकतील का ?”

“हुजूर, मी उत्तर पावला तयार आहे, पण एका अटीवर, आपण मला गुरु मानले पाहिजे !” पाजी म्हणाला.

सुलतानाने त्याला चांगले कपडे घालायला दिले व सिंहासनावर बसून उत्तरे घायला सांगितले.

“खुदा कोठे राहतो ?” काजीने विचारले.

पाजी म्हणाला—“तुपांत जेणे असते पण कोठे सांगू शकाल का ? तसाच खुदा सर्व जग व्यापून राहतो.”

सुलतानाने दुसरा प्रश्न केला—“खुदा कोणत्या दिशेला पाहतो ?”

पाजी म्हणाला—“दिशाचा उजेव कोणत्या दिशेला पडतो ? सर्वत्र दिशाना, तशीच खुदाची नजर सर्वत्र वाजून असते.”

“खुदा कातो काय ?” सुलतानाने शोबट्यावर प्रश्न केला.

पाजी म्हणाला—“मी उत्तर सांगतो पण काजीसाहेबसमोर. त्यांना बोलवा.”

सुलतानाचा हुकूम, काजीसाहेबाना दरबारात हुजर व्हावे लागले. पाजीला सिंहासनावर बसलेल्या पातून काजीसाहेब चकित झाले व म्हणाले—“हुजूर या पाजीला सिंहासनावर बसविलेत ?”

पाजी म्हणाला—“हुजूर ! जाणव्या शोबट्यावर प्रश्नांचे हेंच उत्तर आहे. रंकाळा राजा, राजाळा रंका, पाजीला काजी आणि काजीला पाजी कारणे हेंच काम खुदा करतो.”

सुलतान उत्तर ऐकून खूप झाला व त्याने पाजीला काजीच्या पदावर नेमले.

शेतकऱ्याचे गाऱ्याणे

एका गावी एक शेतकरी रहाव जसे. तो दिवसभर शेतावर काम करी. त्याच्याकडे एक गाय होती पण गाईला चारा आणायला देखील त्याला सवड मिळत नसे. गाय कधी कधी उपाशीच राही.

शेतकऱ्याच्या घरा शेजारीच एक श्रीमंताचे घर होते. त्याने आफल्या घरासोबती गुरांसाठी पुष्कळ गवत लावून एक कुरण बांधवले होते. एकदा शेतकऱ्याची माथ दावे तीव्र पळाली आणि त्या श्रीमंताच्या कुठारांत शिरली.

त्या श्रीमंताच्या नोकरीने येऊन त्या गाईच्या टाळक्यांत एक मोठे लाकूड मारले. तिरिमिरी येऊन भुकेली गाय खात्री पडली व तेथेच गार झाली.

विचारा शेतकरी त्या श्रीमंताकडे नोकरी विरुद्ध तक्रार येऊन गेला. श्रीमंताने त्याच्या

बोळण्याकडे दुर्लक्ष केले आणि नोकरीला बोलावून शेतकऱ्याला घेऊ मारून घराबाहेर काढण्यास सांगितले. नोकराने त्याला घराबाहेर टाकून एक खांबाला बांधले आणि दोरासारखे बडविले.

विचारा शेतकरी वेष्टून होऊन बडला तेव्हा नोकराने त्याला सोडले. शेतकरी घरी आला. त्याची नायको त्याला म्हणाली—“तू राजदरबारी जा ! हा श्रीमंत माही कसाई आहे. राजाच्या फौजावर गाऱ्याणे गेले तर तो खात्रीने त्याच करून अपराध्याला दंड करील.”

पण अर्ज लिहून कोण देणार ? सगळे शिकलेले लोक श्रीमंताचीच वाजू घेणार. गरिबाचा वाली कोण ? शेतकऱ्याला लिहितां पाचतां येत नव्हते. पण घरांत मुलाची वाडी होती. ती येऊन शेतकऱ्याने तिच्यावर

श्री. का. ना. नवरे

पेन्सिलीने काही खुणा केल्या. त्याचें घर, श्रीमताचें घर, घुरण, बाय कोठें मेळी, तोकानें त्याला कोठें मारलें वगैरे, सर्व गोष्टीचें अणुकांही छान चित्रच त्यानें त्या पाटीवर रेखाटले.

बायथेनें पण चित्र पाहिलें आणि म्हणाली—“काय छान चित्र आहे ! राजाका सर्ब कळेस. जाऊन दा.”

तिनें झणक भोकर करून विली. ती वेळून शेतकरी निघाला. दुपारच्या वेळीं कडक ऊन पडल्यावर तो एका ओऱ्याकाडी पोचला. तेथें झाडाखास्यें एक शिकलेला

माणूस पाहून तीं जवळ गेला आणि म्हणाला—“दादा ! मी रावाकडे चाललो आहे हा अर्थ वेळून.” स्थानें त्या माणसाक पाठीमागें चित्र दाखविलें व बोडानें माथ कशी कुरणांत फिरली. शेतकरीनें तिका कोठें दार केले व त्याला कोठें बांधून मारलें वगैरे गोष्टीचें छान वर्णन करून समितले.

तें चित्र पाहून व शेतकऱ्याच्या तोंडून सर्व वर्णन ऐकून तो मनुष्य म्हणाला—“तुझा अर्थ तर अगदीं बरोबर आहे. राजाक नेऊन दे. राजा खात्रीनें तुझ्या बाजूनेंच न्याय देईल. तो श्रीमंत मनुष्य नाही, राक्षस असला पाहिजे आणि तो भोवत नोपर भटून पत्ताई असला पाहिजे.”

तें ऐकून शेतकरी खूब झाला. त्यानें त्या माणसाक आशीर्वाद दिल्या—“बाबा ! देव तुला पुढच्या जन्मीं राजा करील.” नंतर आपली शिवोरी खोदीत म्हणाला—“ये, थोडी झुजका भाकर खा आणि पाणी पी ! दुसरा शाखी आहे.”

त्या माणसानें झुजका व अर्धी भाकरी शेतकऱ्याबरोबर घेऊन घाली. शेतकऱ्यानें पण भाकरी खाळी व ओऱ्याचें पाणी पिऊन झाडाखालीच आडवा झाला. तो मनुष्य

बांदोबा
६०

शेतकऱ्याचा निरोप घेऊन निघून गेला. जाताना म्हणाला—“देवाच्या दयेनें पुन्हां कधी नेट झाली तर वेढें व बोडें.” शेतकरी झाडाखाली पडून विचार करूं लागला—“हा मनुष्य कोणी मोठा मनुष्य दिसतो आहे. किती प्रेशानें बोलला ! किती प्रेमानें बागला. दिसतो आहे श्रीमंत. पण माझा होजारी श्रीमंत कोठें आणि हा कोठें ? विचार करित अवतां त्याचा डोळा लागला. त्याला स्वयं पडलें. स्वप्नांत त्याला पुन्हां तो मनुष्य दिसला. पण तो सिंहासनावर बसला होता. त्याच्या भंगांत तें साधें स्वच्छ कपडे नव्हते. मुकुट व राजाचा पोशाख होता.

पण त्याची शोंप मोडली तेन्हां तो त्या झाडाखालीच होता. त्याला आश्चर्य वाटलें.

दुसऱ्या दिवशीं शेतकरी पाटी हातांत घेऊन रावाच्या दरबारीं पोचला. राजा दरबारांत सिंहासनावर बसला होता. त्यानें स्वप्नांत पाहिला होता तसाच पोशाख व तसाच मुकुट. पण दूर बसला असल्या- कारणानें त्याचा चेहरा मात्र शेतकऱ्याक दिसला नाही. राजाच्या दोन्ही बाजूला दरबारी बसले होते. अगदीं शेकाळ बस-

लेल्या दरवाऱ्यानें विचारलें—“कोण रे तूं ? कशाकाला आहस हयें ?”

शेतकरी म्हणाला—“मालक ! अर्थ आहे हा ! न्याय मागामला आलों आहे राजा-कडे !” असें सांगत त्यानें ती पाटी त्या दरवाऱ्याच्या हातांत दिली.

दरवाऱ्यानें पाटी पाहिली. त्यावर काहीं रेवा, फुल्या, टिबें वगैरें पाहिलीं. पण त्याला काहीं त्यांचा अर्थ कळेना. म्हणून त्यानें आपल्या शेजारच्या दरवाऱ्याच्या हातीं ती पाटी नेत विचारलें, तुम्हांला कळलें का कांहीं ?” दुसऱ्यानें तिसऱ्याला, तिसऱ्यानें

बांदोबा
६१

सवण्याला व अशा तऱ्हेने एका मागून एक सर्वांनी आपल्याहून पुढल्याला तरी पाटी देत तोच प्रश्न विचारला. वण कोणाकडि त्या पाटीकरच्या रेवोच्याचा बोध झाला नाही. शेवटी शेतकऱ्याने राजाच्या हातांत पाटी दिली. त्याने राजाकडे पाहिले तेव्हा त्याला ओळख पटली. त्याच्याबरोबर झुणका भाकर खाणारा तोच मनुष्य राजा ज्येष्ठ तर. स्वमांतली गोष्ट खरी ठरली.

राजाने बरबाऱ्यांना विचारले—“तुम्हांला नाही का कळले की माचा बर्षे काय आहे हे. मग त्याला कां नाही विचारलेत ?” नंतर रवाने शेतकऱ्याला प्रत्येक खुणेचा अर्थ विचारला आणि म्हणाला—“मी बाबला तुझा अर्थ, आतां तूं बरीं मेकास तरी चालेल. तुला बरीं गेल्यावर मी न्याय काय दिला हे कळेल.” असे सांगून राजाने त्याला त्याची पाटी देऊन निरोप दिला.

शेतकरी सर्व दरबान्यांकडे मोठ्या घेटीने पहात निघून गेला. त्याच्या मनाचे सगळ्यांना झाले होते की आपल्याला न्याय मिळणार. राजाने आपल्या दिवायाना पाठवून बबकशी करविली आणि त्या श्रीमंताला व नोकऱ्याला धरून दरबारांत हजार कप्यास सांगितले. दोघांच्या जमान्या घेऊन न्याय दिला की श्रीमंताने प्रथम शेतकऱ्याची माफी मागावी. त्याच्या पांच गाई घाल्या व त्या गाईंना एक वर्षभर पुरेल इतका नारा द्यावा. नंतर त्याने त्या अत्याचारी नोकऱ्याला शेतकऱ्याच्या घरी सहा महिने शेणगोळा करण्याची शिक्षा दिली.

राजाचा न्याय ऐकून शेतकऱ्याची बाबकरी म्हणाली—“राजा असावा तर असा, गरिबाचा नाही.”

राज्यभर राजाच्या न्यायाची प्रजेने दाखवणगी केली.

“मी म्हणले तरी तुम्ही राजा खिचकी करची ठेवून सोपसा होना की नाही ? बाबाबरोबर तुमची बोकडुची उठून येची असेल !”

“तशी हो—बोकडुची वाकली. माझे वध्याल आणि फक्त नोरीना गेली !”

“खरे सांगतो तुम्हांला, मी बाबुबाबत पाऊल ठेवले तेव्हा खिचाल एक दिवशी देखील नव्हती माझा !”

“वाणि मी जन्माला काळी तेव्हा पकडून काय वपडे किंवा खिचा देखील नव्हता !”

“तूं म्हणतोस की हे उल्लेख काल्याने केले खात्रीने येतील ?”

“हे काय विचारांत घेव ? मग काय वास्तव वाटले आपल्याला ! उद्यां वेळेवर सांठणार नाही म्हणून बरोबर एक फणी सुवां ठेवली आहे.

“वर मग तुम्हांला दीक दिवत नाही म्हणता ? या बोकडिच तुम्हांला किती ओळी वांचतां येतात महा !”

“बोळी त्या हेवालाच दाखव. जमन कोडे कोटें आहे, सांया !”

विचकार : पल, शंकरसरदायण

